ZSIDÓ POLITIKAI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT 650 Ft
2017. április / XXIX. évfolyam 4. szám

szombat

MIAMI
JEWISH *film* FESTIVAL

1945

Török Ferenc Berlinale közönségdíjas új filmjéről

Kálmán Mihály: Miért volt sok zsidó olimpiai bajnok magyar?

Király István Naplója, levélváltása Heller Ágnessel és Fehér Ferenccel

Éljen jogaival!

Rendelkezzen adója

1%-áról a zsidó közélet

és kultúra független fóruma,

a **Szombat** javára!

Adószámunk:

18165850-1-42

VIDÍTÓ KEDVEZMÉNYEK!

Ne búsuljon tovább!

A Magyar Narancs-olvasókártyával akár több ezer forintot is spórolhat kedvenc helyein.

Rendelje meg most **11 288 forint kedvezménnyel*** mindössze 19 860 forintért a Magyar Narancsot, és legyen Öné a legtöbb helyen **20 százalék kedvezményre** jogosító „Olvasókártya”!

Már csak ezért is érdemes egy évre előfizetni!

*Az áruspéldányhoz képest.

Az előfizetés lejártáig 20% kedvezmény:
Bethlen Téri Színház | Cirko-Gejzír | Fonó Budai Zeneház | Írók Boltja | Jurányi Produkciós Közösségi Inkubátorház | Katona József Színház és Kamra | Ludwig Múzeum | Nemzeti Táncszínház | Örkény Színház | Petőfi Irodalmi Múzeum | Szkéné Színház | Trafó | Zsolnay Örökségkezelő (Pécs)
10% kedvezmény: Tranzit Art Café
7% kedvezmény: Líra Könyvesboltok

magyarnarancs.hu/elofizetes

MAGYAR NARANCS

TARTALOM

4 | Veszprémy László Bernát: Nyugat-Európai radikalizmus – populizmus Wilderstől Le Pening

7 | Veszprémy László Bernát: Progresszív korholás és machiavellista szép szavak

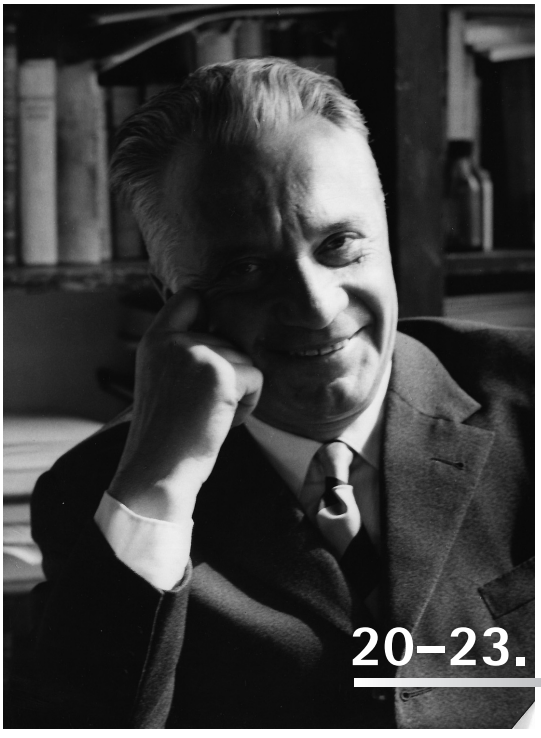
11 | „Az erdélyi zsidók megpróbáltak részt venni a visszacsatolási ünnepségeken…” – Gadó János interjúja Szalai Miklós történésszel

15 | Kálmán Mihály: Miért volt sok zsidó olimpiai bajnok magyar?

20 | Király István: Napló 1956–1989

24 | Király István levele Heller Ágneshez és Fehér Ferenchez

25 | Fehér Ferenc és Heller Ágnes válasza Király Istvánnak

20–23. NAPLÓ 1956–1989

26 | „Ebből akkor is film lesz, ha beleőszülünk!” – Török Ferenc filmrendezővel beszélget Váradi Júlia

30 | Szántó T. Gábor: 1945 és más történetek

33 | „Hogy én több, mint kilencven évesen aktív muzsikus tudok lenni, az nonszensz” – Interjú Konrád György brácsaművésszel

szombat

2017. április
5777. niszán

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület folyóirata
Megjelenik évente tízszer

Szerkesztőbizottság:
Deák Gábor, Hoffman Iván
Itamár Jáoz-Keszt, Kovács András
Seres László, Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:
Szántó T. Gábor főszerkesztő
Gadó János szerkesztő
Szenthe Antónia szerkesztőségi titkár
Magó Katinka pénzügyek

Állandó külső munkatársak:
Uri Asaf, Bassa László, Csáki Márton
Krausz Viktória, Németh Ványi Klári
Pályi Márk, Rubin Eszter, Schranez Rebeka
Seres Attila, Szarka Zsuzsanna
Várnai Pál, Veszprémy László Bernát

A megjelenést támogatja:
Amerikai Joint Magyarország
Erzsébetvárosi Önkormányzat
Mazsök
Mazsihisz
Miniszterelnökség
Nemzeti Kulturális Alapprogram

A héber és jiddis szavak átírása a szerzők felfogását tükrözi

Terjeszti a Lapker Rt.

A címlapon Török Ferenc

A kéziratok szerkesztése lezárult: 2017. március 17-én

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Bálint Ház
1065 Budapest, Révay u. 16.
234-es és 235-ös szoba
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:
info@szombat.org

Címünk az interneten:
http://www.szombat.org

Egyéves előfizetői díj: 5950 Ft

Előfizethető a kiadóhivatalban, illetve postautalványon az OTP 11709002-20066703 „Szombat" számú alszámlán

Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.
HU ISSN 0865-3844

Felelős kiadó:
Kirschner Péter, a Mazsike elnöke

Nyomdai előállítás: Pannonia Nyomda Kft.

Veszprémy László Bernát

NYUGAT-EURÓPAI RADIKALIZMUS – POPULIZMUS WILDERSTŐL LE PENING

A „szélsőjobboldali előretörésről" szólnak hónapok óta a nyugati szalagcímek, ám a kifejezés hagyományos értelmét használva nem fogunk tudni mit kezdeni az új populista pártok jelenségével. Valóban a régi vágású szélsőjobboldal erősödött meg Nyugat-Európában? Milyen politikát képviselnek ezek a pártok, és mit jelent vajon erősödésük a nyugati zsidóság számára?

Általánosságban elmondható, hogy nem csak a jobboldali populizmus éli aranykorát Európaszerte, hiszen a „populista" itt nem egyenlő a nacionalistával. A New York Times tavaly decemberi találó összefoglalása szerint a kifejezés inkább az elmúlt évtizedek során Nyugat-Európában kialakult egyes konszenzusos nézetekkel való szembenállást jelenti: a szabad piac, a nyílt határok, a bevándorlás, a jóléti állam és a politikai korrektség valamelyikének (vagy mindegyikének) kritikáját.

Nem mindegyik populista párt piacellenes: mint arra a Magyar Nemzet kiváló tavalyi írása rámutatott, a brit populista Nigel Farage igencsak piacbarát, és ez a támogatás a libertáriánus körök részéről is kölcsönös. A UKIP hasonlóan nem kifejezetten iszlámellenes, viszont olyan véleményeket is megfogalmazott, hogy a lengyel migránsok miatt van közlekedési dugó Londonban.

Ugyanúgy nem mutat egységet minden nézetében a cikkünkben elemzett holland Szabadságpárt (VVP), melynek vezetője Geert Wilders; a Flamand Érdek (FB), melynek elnöke Tom Van Grieken; a francia Nemzeti Front (FN), melyet Marine Le Pen vezet: az Alternatíva Németországért (AfD), melynek elnöke Frauke Petry: és az osztrák Szabadságpárt (FPÖ), melyet Heinz-Christian Strache irányít.

Az alábbiakban e pártok nézeteit fogjuk sorra venni a populista mozgalmakat egyesítő pontok tekintetében, külön utalva arra, hogyan viszonyulnak Izrael és a nyugat-európai zsidó diaszpóra kérdéséhez.

Geert Wilders: „Herzl Tivadar az én hősöm”

A figyelem középpontjában az utóbbi hónapokban Geert Wilders állt, aki a március 15-én tartott holland alsóházi választásokon a második helyen végzett, így – komoly befolyása ellenére – nem került kormányra. A párt 2016-os programja mindössze egyetlen A4-es lapból állt: a szűkszavú, Hollandia újra a miénk című program legfontosabb része Hollandia „iszlámtalanítása”, melynek része lenne a muszlim iskolák és mecsetek bezárása, a Korán „betiltása”, a muszlim menedékkérők be nem engedése és az ismert radikális muzulmánok „megelőző” őrizetbe vétele. A szöveg szintúgy tartalmaz olyan sarkos részeket, mint a jövedelemadó drasztikus csökkentése, vagy, hogy „nem lesz több pénz szélmalmokra és művészetekre.”

Ennél bővebb volt a párt korábbi programja, melyről feltételezhetjük, hogy nagy vonalakban ma is igaz: A remény és optimizmus programja című írás erősen szankcionálná a melegekkel és a zsidókkal szembeni gyűlöletcselekményeket, korlátozná a droghasználat szabadosságát, illetve betiltatná a muszlim és zsidó rituális vágást. Utóbbi azért érdekes, mert később Wilders visszakozott a zsidókat érintő korlátozással kapcsolatban, ami illusztrálja a vallásszabadsághoz való hozzáállását: markánsan különbséget tesz a muszlimok és a zsidók között, az előbbieket veszélyesnek ítéli, míg a zsidókat a „zsidó-keresztény európai értékek részének” látja, melyet alkotmányos védelem alá helyezne.

Ahogy Wilders büszke arra, hogy más szélsőjobboldali vagy populista pártokkal szemben saját pártja a meleg szavazatok jelentős részére számíthat, ugyanúgy büszke filoszemitizmusára is. Fiatal korában több évet élt egy izraeli kibucban, és előszeretettel büszkélkedik egykori sikereivel az izraeli hölgyek körében. Nyilatkozataiban Izraelt „a dzsihád elleni pajzsnak” nevezte, „olyan országnak, amely hat évtizede viseli azokat a csapásokat, melyeket valójában az egész Nyugatnak szánnak.”

Wilders olvasmányai között szerepeltek olyan cionista gondolkodók, mint Theodor Herzl vagy Vlagyimir Zsabotyinszkij. Egy 2013-as nyilatkozatában Herzlt „hősének” nevezte. , s hogy pontosan mit is értékelt ezekben a gondolkodókban, azt egy amerikai beszédéből tudhattuk meg: Herzltől a „nemzeti szellem” fontosságát vette át, Zsabotyinszkijtől pedig azt a fajta nacionalizmust, amely „senkitől nem kér elnézést.”

Filoszemita és cionista nyilatkozatai azonban nem nyerték meg a holland zsidók többségét. Egy friss – még a választások előtti – felmérés szerint a holland zsidók körében kevésbé népszerű a Szabadságpárt, mint a többségi társadalom köreiben: sőt, még az ezúttal hatalmas vereséget elkönyvelő szocialisták is népszerűbbek a holland zsidóság köreiben, mint Wilders.

Flamand Érdek: „Ha már van fóbia, akkor legyen iszlamofóbia”

A Vlaams Belang, azaz a Flamand Érdek egy szeparatista párt Belgiumban, mely a politikai szakcikkekben talán csak liberális gazdasági felfogása miatt nem érdemli ki egyértelműen a nacionalista jelzőt.

Vezetőéjétől, Tom Van Griekentől alig találni nyilatkozatot közel-keleti témájában, helyette az Izrael-barát frontot egy antwerpeni politikus, a párt egykori flandriai parlamenti képviselője, Filip Dewinter vezeti.

Dewinter, aki korábban tett kétértelmű nyilatkozatokat a második világháború alatti flamand kollaboránsok megítéléséről, egyszerű logikával dolgozik: az antiszemitizmust nem szereti, „de ha már van fóbia”, mondta állítólag, „akkor legyen iszlamofóbia”. Izraelről is sarkosan nyilatkozott: a zsidó állam szerinte „a szabad Nyugat egyetlen bástyája ellenséges muszlim területen”.

Egy belga zsidó weboldal szerint Dewinter 2010-ben járt először Izraelben, s ez alkalommal látogatást tett a Jad Vasem múzeumban és az izraeli Kneszetben is. Noha Belgium izraeli nagykövetsége egyértelművé tette, hogy a látogatás magánjellegű volt, a Flamand Érdek elnökét így is személyesen fogadta a Kneszet elnöke.

A holland nyelvű zsidó közéleti személyiségek szintúgy óvatosan reagáltak: Hans Knoop újságíró szerint „Dewinternek joga van hozzá, hogy Izraelbe látogasson, hiszen sosem tett Izrael-ellenes megjegyzéseket”. Ennek ellenére Knoop kiemelte, hogy nem bízik a flamand populista politikus támogatóinak jóindulatában.

Geert Wilders, aki a legjobban szereti a zsidókat

Hogy mennyire kell lelkesnek lenni Dewinter filoszemita megnyilvánulási iránt, kérdéses. Egy neves amerikai cionista aktivista egyszerűen annyit írt a blogján, hogy „a Flamand Érdek a zsidó párt!” Talán inkább Knoopnak volt igaza, hogy a „borzalmas tagság” minden populista mozgalomban jelen van, s hogy óvatosan kell viszonyulni a nacionalista oldalról érkező effajta ajánlkozásokhoz. Mindazonáltal a Há’árec reakciója túlzó volt: a baloldali izraeli lap kolumnistája azt írta akkori véleménycikkében, hogy Dewinter nácik és holokauszt-tagadók pártját vezeti, s hogy a látogatás „szégyenteljes” volt.

Talán nem kell kifejteni, hogy nácik és holokauszt-tagadók pártját csak a legritkább esetben vezetik olyan politikusok, akik kipában szemlélik meg az Askelonra kilőtt rakétákat, s akiknek irodájában a flamand zászló mellett egyetlen más zászló kap helyet: az izraeli.

A francia Nemzeti Front: valós antiszemita múlt, kétes jövő

A Nemzeti Frontot (Front National – FN) Bill Wirtz kiváló és ám erősen kritikus elemzése szerint populista, protekcionista és markánsan iszlámellenes pártként lehetne leírni, társadalmilag konzervatív és szólásszabadság-ellenes elemekkel is vegyítve.

A zsidó lapokban ma elsősorban az a kérdés, hogy „kóser-e" a párt elnökére, Marine Le Penre szavazni: az első nyilatkozó szerint a párt továbbra is antiszemita, míg egy második megszólaló zsidó közösségi szereplő szerint mivel a pártnak már új elnöke van Marine Le Pen személyében, „téves lenne antiszemita pártként tekinteni a Nemzeti Frontra."

Le Pen pártja manapság valóban kibocsájt Izrael-barát hangokat, melyeket Diana Pinto francia történész úgy foglalt össze, hogy a Nemzeti Front tagjai „szeretik a rendet, és értékelik, hogy Izrael sok arabot öl meg." Ez nem igazán jóindulatú állítás. Ha az FN hívei valóban csak ezért szeretnék a zsidókat, a párt valószínűleg nem büszkélkedne egy zsidó polgármesterrel.

Jean-Marie Le Pen, a párt alapítója és meghatározó egyénisége 1972-től 2011-ig volt a FN elnöke. Az alapító holokauszt-tagadó és antiszemita megjegyzései napjainkig sokat ártanak a pártnak, és ezen még az sem segít, hogy Marine Le Pen kizáratta apját az általa alapított mozgalomból.

Egy 2006-os tanulmány szerint például Jean-Marie Le Pen 1990-ben nyilatkozatott tett, miszerint az Öböl-háborúért „az amerikaiakat teljes felelősség terheli, mert feltétlenül támogatják Izrael kegyetlen zsoldos-politikáját". Jean-Marie Le Pen később is kiemelte, hogy ő személyesen Szaddám Husszeint támogatja, s a párt gyűlésein rendszeresen kiabálták Párizsban, hogy „Franciaország a franciáké; cionisták, rasszisták, imperialisták [kifelé]", vagy, hogy „Izrael gyilkol, Amerika asszisztál".

Ezzel együtt a Forward cikke szerint 2012-ben a francia zsidók 12%-a szavazott a Nemzeti Frontra. Ennek köze lehet az ijesztő méreteket öltő franciaországi iszlám antiszemitizmushoz: mindössze egy hónapja vágták le egy zsidó férfi ujjait Párizsban.

A francia zsidók ambivalens hozzáállását talán a Jerusalem Post cikkében megszólaló zsidó hölgy foglalta össze: „Franciaországnak Marine Le Penre van szüksége. De ha ő nyer, én elköltözöm".

Alternatíva Németország Számára: a sötét ló

Kevesebbet lehet írni a német Alternative für Deutschland (AfD) pártról, hiszen ez az alakulat az utóbbi években került a német politika térképére, és elnöke, Frauke Petry csupán 2015 óta vezeti a pártot. A párt fő üzenete a bevándorlás-ellenesség, melynek sikere, tekintve a németországi eseményeket, nem túl meglepő. A közelgő választásokon a szavazatok 10-13%-át jósolják a pártnak, és felmerül a kérdés, hogy mit jelent ez a németországi zsidók számára?

Tény, hogy egyesek már csinos csokorba szedték a párt bizonyos tagjainak antiszemita megszólalásait, egy másik cikk azonban utal arra, hogy Petry „keresi" az izraeli kapcsolatokat. Az amerikai zsidó Tablet Magazine interjút közölt Petryvel éppen egy hónapja, melyben a német politikus megpróbálta magát szimpatikussá tenni a zsidó olvasóközönség előtt.

Petry arról beszélt az interjúban, hogy egyszer már járt Izraelben – noha nehéz volt bejutnia, mert tiltólistán szerepelt a neve –, s hogy korábban kritikusan tekintett a „telepesekre", azonban ma már nem támogatja az Izrael elleni bojkott-mozgalmat. Célja az is volt az interjúval, hogy „eloszlassa a zsidó közösség félelmeit", mert a zsidóknak szerinte „nyitottabbnak kellene lenniük" az AfD iránt. Mint mondta, Európának tanulnia kéne Izraeltől a terrorizmus elleni harcban, és a német zsidók számára így üzent: „Kérem, beszéljenek velünk. Azt fogják találni, hogy az AfD valós képe nem az, amit korábban láttak".

Az Osztrák Szabadságpárt Haidertől HC Strachéig

Jörg Haider, az osztrák politika egykori ellentmondásos figurája vajmi kevéssé ismerne rá a mai Szabadságpártra. A Szabadság, ahogy én gondolom című, eredetileg 1994-es, és magyar fordításban 2009-ben megjelent könyvében még arabbarát külpolitikát és keresztény-szociális elemekkel tarkított, ám alapvetően piacbarát nézeteket vallott.

2005-től Heinz-Christian Strache azonban a gazdasági protekcionizmus és az Izrael-barát külpolitika felé terelte a pártot. Az osztrák Szabadságpártnak már korábban is voltak zsidó tagjai, vagy egykori EP-képviselőjük, Peter Sichrovsky, akinek szerepe a pártban és Izraellel való kapcsolatai később botrány tárgyát képezték. Ez azonban nem akadályozta meg Haidert abban, hogy Izrael-ellenes nyilatkozatokat tegyen, amelyekért még 2000-ben Izraelben „nemkívánatos személynek" nyilvánították.

Az FPÖ hivatalos honlapja azonban mára Izrael-barát képet mutat. Legutóbbi idevágó bejegyzésükben a Szabadságpárt országos tanácsában helyet foglaló David Lasar, aki egyben a bécsi izraelita hitközség tagja is, a következőképp fogalmaz: „Az FPÖ nem szélsőjobboldali párt, nem rasszista és bizonyosan nem antiszemita. Erősen igyekszünk ledolgozni a történelmünket és elítélni a holokausztot, mint a legkegyetlenebb bűntettet az emberiség történelmében." Lasar azt is kiemelte, hogy „az FPÖ-nek nagyon jó és barátságos kapcsolatai vannak Izraellel."

Egy két évvel korábbi cikkben pedig azzal támadta az osztrák szocialistákat az FPÖ, hogy palesztin politikusokat hívtak meg konferenciájuk tiszteletbeli vendégeként, és így hozzájárultak az „Izraelt rakétákkal támadó Hámász" elfogadhatóvá tételéhez. Egy tavaly áprilisi, igen szűkszavú sajtóközlemény szerint Strache a Likud hivatalos meghívására látogatott Izraelbe ahol izraeli politikusokkal, köztük Avi Dichter Kneszet-képviselővel is találkozott.

Hazatérvén Strache és társai interjúban figyelmezettek arra „a veszélyes fejleményre, hogy Európába olyan régiókból érkeznek emberek, ahonnan antiszemita eszméket hoznak magukkal és gyakran Izrael államot is el akarják pusztítani". Mint mondta, „egy új antiszemitizmus feltámadásától" fél, ezért „kötelességünk biztosítani, hogy a zsidók és Bécs más polgárai soha többet ne féljenek vallásuk miatt és ne támadják meg őket". Ez erősen hajaz ez Orbán Viktor azon tavalyi beszédére, miszerint a migráció „zsinagógákat gyújtogató antiszemitizmust" hoz magával.

Tavaly a Bécsi Zsidó Hitközség hivatalosan is enyhített a párttal kapcsolatos állás-

pontján, kijelentve, hogy ha az FPÖ jelöltje, Norbert Hofer nyer az elnökválasztáson, együtt kell majd működniük a párttal. Talán az sem meglepő, hogy a Jobbik és az Osztrák Szabadságpárt 2011-es pengeváltásában is központi szerepe volt a „palesztin állam" elfogadása kérdésének, melyért Vona kiállt, s melyet Strache elutasított.

Mit jelentenek ezek a pártok az európai zsidóság számára?

Nem kell örömtáncot járni a nyugati politikai elitek válságát látva, hogy megállapítsuk: bizonyos esetekben valós problémák mentén töredezik fel a megszokott politikai kép. Nehéz lenne vitatkozni azzal a tétellel, melyet Nigel Farage fogalmazott meg: ha az elitek elveszítik a kapcsolatot a tömegekkel, akkor a tömegek egy ponton túl le fogják szavazni őket.

Akik az hitték, hogy az unalmas, technokrata vezetőké a jövő, talán jobban figyelhettek volna a klasszikus liberalizmus egyik múltszázadbeli képviselőjére, F. A. Hayekre, aki azt írta, hogy „a nép szívesebben látja a saját fajtájából való despotát... mint az idegen liberális kormányt".

A populizmus veszélyeit akkor is megláthatjuk, ha nem vagyunk a – zsidókra is veszélyt jelentő – politikai korrektség hívei. Ahogy William Graham Sumner már 1883-ban megállapította: attól, hogy átadjuk a hatalmat a tömegnek, „a népnek", még nem születnek jobb döntések, mert a helyes döntésnek nem feltétele, hogy azokat a politikai elit helyett a nép hozza meg.

Átcsaphat-e a bevándorlókkal és migránsokkal szembeni – sokszor valós társadalmi tapasztalatokból fakadó – ellenérzés, gyűlölet a zsidóságra? Egyelőre ezzel ellentétes trend figyelhető meg, ám ezek mögött is látni kell a lappangó opportunizmust: HC Strache nyilván nem azért terelte hirtelen Izrael-barát irányba az FPÖ-t, mert meggyőződéses filoszemita, hanem mert ezzel lehet jelenleg tömegeket megmozgatni Ausztriában. Más esetekben, mint Geert Wildersnél, nehéz lenne őszintétlenséggel vádolni a politikust: aki tinédzserként Izraelben élt, az nyilván nem tegnap találta ki, hogy támogatja a zsidó államot.

Veszprémy László Bernát

PROGRESSZÍV KORHOLÁS ÉS MACHIAVELLISTA SZÉP SZAVAK

A magyar demokrácia iránti elkötelezettség és a zsidó állam kiegyensúlyozott ábrázolása nem feltétlenül jár együtt. Erről szól szerzőnk elemzése.

Ebben a cikkben a 444.hu és a 888.hu Izraelről szóló írásait és híreit vesszük szemügyre, elsősorban azért, mert olvasótáboruk jórészt a 25-35 éves fiatalok közül kerül ki, nagy hatást gyakorolva így a jövő közéletére is, illetve mert alapítási dátumukat tekintve (2013. április és 2015. szeptember) a legfiatalabb szereplők között vannak a magyar médiapiacon. Egy tavaly novemberi Medián felmérés szerint a progresszív 444 az internetezők 16%-át éri el, a kormánypárti 888 pedig 8%-át. A Századvégnél ezek az adatok 18 ill. 14%. Uj Péter főszerkesztő a 444 induláskor közölt interjúja szerint a Huffington Post és a Gawker példáját akarja követni, a 888 pedig deklaráltan kormánypárti, legerősebben láthatóan a Breitbart inspirálja.

Az összehasonlításnál persze észben kell tartani, hogy miközben Izraelt jelenleg sokszor nagyon szeretik a magyar jobboldalon, attól a magyar kormánnyal szemben kritikus, Izrael-barát olvasók számára még nem fog szerethetőbbé válni hazánk jelenlegi vezetése. S noha a progresszív média saját narratívája szerint egyedül küzd a korrupció ellen, a közel-keleti helyzetet és a népvándorlás problémáját sokszor mechanikus kisebbségvédelmi szemüvegen át nézik, nem lényeglátó realista módon.

Jeremy Havardi történész frissen megjelent könyve[1] szerint a józan Izrael-kritika (mikor is a zsidó államot ugyanazon elvárások elé állítják, mint más államokat) elfogadható egy demokratikus diskurzusban, ám az ország legitim önvédelmét „apartheidnek" vagy „elnyomásnak" minősíteni Izrael-ellenes, antiszemita retorikaként értelmezendő.[1] Más megnyilvánulásokhoz – mint Izrael nácikhoz való hasonlításához – nem kell a szakirodalmat fellapoznunk: az ilyesmi egyértelműen a modern antiszemitizmus.

Progresszív korholás: a 444 és Izrael

A 444 hozzáállását a közel-keleti konfliktushoz és azon belül is Izrael kérdéséhez röviden talán „progresszív korholásként" írhatnánk le. A portál kétségkívül hisz a progresszív és demokratikus ideálokban. Az itt leírt jelenségnek a gyökere tehát semmiképp sem a hagyományos antiszemitiz-

mus – melyet nem vélünk felfedezni a 444-ben -, és ezért megértéséhez jobban kell ismerni azt a világnézeti rendszert, ami befolyásolja a 444 Közel-Kelettel kapcsolatos narratíváját is: az általa iránymutatónak tekintett nyugati baloldali portálok és mozgalmak az emberi jogok és az „elnyomott palesztin nép" ügyének felvállalása nevében egyre több antiszemitizmusba torkolló Izrael-ellenes megnyilvánulást tolerálnak. Gondoljunk például a brit baloldal közegében elszabadult antiszemitizmusra.

Ebben a miliőben a közel-keleti konfliktus hétköznapi eseményeit egy „elnyomási rendszerben" értelmezik: itt nem a palesztin terrorista lövi le az izraeli rendőrt, hanem az „elnyomott" lázad fel az „elnyomóval" szemben. Az izraeli oldal érveinek megismerése után azonban nehéz lenne elfogadni, hogy a progresszió ügye egyet jelent a palesztin terrorizmus iránti apológiával. Sajnos a 444 egyes írásaira is igaz lehet, amit a Szombat magazin már 2014 novemberében – más összefüggésben – megállapított: a „progresszív" anticionizmus valójában a zsidóellenes érzületek haladó nyelvezeten történő újrafogalmazása.[2]

Az alábbiakban néhány példával illusztráljuk a fentieket.

„A zsidó felsőbbrendűség"

A 444 kommentár nélkül közölte újra Nir Baram szocialista izraeli író álláspontját, miszerint „amíg a zsidók felsőbbrendűnek érzik magukat, nem lesz béke", és hogy Izrael a holokausztot használva a „félelem propagandáját gerjeszti"[3] (erre a cikkre akkor a Szombat is reagált[4]).

„Mindennapi apartheid"

Máshol szerkesztői kommentárok adnak egészen ellenséges légkört az Izraellel kapcsolatos híreknek. Egy cikkből[5] például megtudhatjuk, hogy van valami közös a tömeggyilkos Dutertében, a fehérorosz Lukasenkóban, illetve Putyinban és Netanjahuban: mind a négyen várták Trump elnökségét. Az olvasóban persze megmarad a szubjektív lecke: Netanjahut a diktátorok sorában szokás emlegetni.

Egy másik cikk alá – mely a palesztin munkások biztonsági okokból való[6] külön buszon utaztatásáról jelentett, s melyhez minden józan újságírónak legalább egy oldalas kommentárt kellene írnia a palesztin terrortámadások friss eseteiről a „kontextusban való értelmezés" elve szerint – ezt írta a 444 újságírója egysoros leadnek: „Mindennapi apartheid".

Izrael és a sárga csillag

A portál egy másik – a holokauszt ENSZ-emléknapján publikált -, írásban egy olyan erősen vitatott civil szervezet tagjával közölt interjút,[7] mely híres arról, hogy nem hajlandó a Hamászt terrorszervezetként kezelni,[8] illetve kritikusai szerint civil áldozatokként azonosít palesztin terroristákat.[9]

A cikkben szerepel az a sor is – ismét, az ENSZ holokauszt-emléknapján -, miszerint a civilek ellenőrzését erősítő izraeli törvénykezésről „sokaknak az jutott eszébe . . . amikor a nácik kötelezték sárga csillag viselésére a zsidókat".

„Csirkesz*r Netanjahu"

Egészen öncélúnak kell tekintenünk azt a megjegyzést, mikor az izraeli miniszterelnököt „csirkesz*r („chickenshit") Netanjahunak"[10] nevezik a portálon. Netanjahuról az oldal máshol azt sugalmazza, hogy felelős a franciaországi zsidók kivándorlásáért, mivel (szigorúan idézőjelben!) „haza" hívja az európai zsidókat.[11]

A palesztin menekült

A következő cikk is azt illusztrálja, hogy a narratíva olykor fontosabb, mint a tények. Kisebb botrányt kavart az Izrael ügye iránt érzékeny közösségi-média felhasználók között az a tavaly szeptemberi budapesti tüntetés, melyen a résztvevők a menekültek befogadása mellett szólaltak fel. Ennek jegyében egyebek között színpadra lépett egy Bazil Harara nevű menekült, (az ATV felvételén 1 óra 13. perctől[12]), aki mindjárt első mondatában palesztin gyerekek ok nélküli lemészárlásával vádolta Izrael államot. Az eseményen elszavalták Mahmoud Darwish palesztin költő egy versét is: a költő arról ismert, hogy egyik versében arról fantáziál, hogy „a bitorlók (*értsd: az izraeliek)* húsa lesz ételem".[13] Nem kell sokat keresgélni Harara facebook-oldalán sem, hogy antiszemita bejegyzéseket találjunk: egy arab nyelvű hírt – melyben Erdogan török államfő „hazugnak" nevezte „a zsidókat" – például mindenfajta kommentár nélkül osztott meg.[14]

Mindez kimaradt a 444 riportjából, mely az eseményről készült.[15] S noha egyetlen, az eseményről tudósító baloldali portál sem kifogásolta Harara fellépését, mindez nem mentség a 444 mulasztására.

„Machiavelli" szép szavai: a 888 és Izrael

A fentiekkel egészen ellentétes képet adnak a 888 cikkei, ám tartsuk észben a következőket: ahogyan a 444-et is előre meghatározott progresszív narratívája befolyásolja az Izraelről való híradásban, úgy a deklaráltan kormánypárti 888-at is a migránsválság és a terrorizmus kérdéseinek politikai okokból való előtérbe helyezése befolyásolja. Izrael is általában így jelenik meg pozitív kontextusban az oldalon: az izraeli miniszterek ujjongtak Trump megválasztása-

kor (értsd: *mint mi is*),[16] Netanjahunak elege van Obamából (értsd: *mint nekünk is*),[17] vagy „Izrael megleckézteti a civil szervezeteket” (értsd: *épp, ahogy mi*).[18]

„Izrael fővárosa Jeruzsálem!”

Az a lehetőség is fennáll, hogy a 888 a „jobboldali = antiszemita” képletet akarja megtörni, s talán az olyan cikkcímek és leadek is erre utalnak, mint az „Ennyit arról, hogy Trump antiszemita”, majd alatta: „Akit Benjamin Netanjahu izraeli miniszterelnök a zsidó állam igaz barátjának hív, arról nemigen lehet azt állítani, hogy antiszemita lenne”.[19] Ám vitathatatlan, hogy a portál pozitív hangnemben számol be Izraelről: a lap evidenciaként tekint a zsidó állam létjogosultságára, és nagy teret ad az izraeli kormány véleményének. Persze itt sem marad el az aktuálpolitikai töltet: a 888 pozitívan számolt be a júdeai építkezésekről, mert Trump is Jeruzsálembe költöztetné az USA követségét,[20] egy másik cikket pedig – mely a párizsi béketárgyalásokról szólt – a következő tömör felirattal osztott meg a Facebookon a 888: „Izrael fővárosa Jeruzsálem!”

Hírek a terrorról

Szintúgy érdemes megtekinteni, hogy mekkora helyet szentel egy jeruzsálemi merényletnek – például a legutóbbi kamionos mészárlásnak – a két újság. A 444 kereken 5 mondatot szánt az ügynek, mindössze a legvégén említve meg, hogy „merényletről” van szó, s hogy a kamionsofőr „elkövető” lenne, ám cikkcímben emelve ki, hogy az áldozatok katonák[21].

Ezzel szemben a 888 sok bekezdést tartalmazó, percről-percre frissített tudósítást közölt az esetről (kiemelve, hogy „terrortámadás” történt „a tömeg” ellen), számos külföldi forrást és twitter-üzeneteket is idézve,[22] illetve később még videót[23] és újabb cikket[24] is közölt az esetről.

Hasonló képet mutatott a 2015 szeptembere és 2016 októbere között zajlott „kések intifádájának” bemutatása is. A 444 és a 888 is számos cikkben tudósított a – főleg késes – támadások sorozatáról, melyek megrázták Izraelt. A tények kedvéért: csak 2015. október 3-a és 10-e között 19 palesztinok által elkövetett támadásban 32 izraeli sérült meg, illetve két izraeli vesztette életét.

Egy 2015. október 10-i cikknek azonban így is ezt a címet adta a 444: „Már húsz palesztint megöltek októberben az izraeli katonák”. A főszöveg sehol sem említi, hogy a lelőtt palesztinok támadók lettek volna, noha a hivatkozott cikkek az „assailant”, azaz „támadó” kifejezéssel élnek. Mindössze az egyik lelőtt késes merénylő temetésének fotója alá került oda a halvány, apró betűs megjegyzés, melyből megtudhattuk, hogy a palesztin „késsel támadt izraeli katonákra”.[25]

Ezzel szemben áll a 888 decemberben publikált összefoglalójának az eredeti szövegben is kiemelt helyen szereplő része 2015 októberéről: „Az országban szinte mindennapossá váltak a késsel, lőfegyverrel vagy járművel végrehajtott merényletek: október óta 19 izraeli és 1 amerikai vesztette életét. A hatóságok, valamint a fegyveres civilek 118 palesztinnal végeztek, közülük 70 támadó volt, a maradék a biztonsági erőkkel folytatott harcok során halt meg”.[26]

Őszinteség vagy „machiavellizmus”?

Mennyi tehát a 888 narratívájából Izrael Állam őszinte támogatása, és mennyi belőle a portált által gyakorolt „machiavellizmus”?[27] Ahogy a 444 esetében, úgy itt is erősen kiviláglik a cikkek és a narratíva mögött álló reálpolitika: tömören ezt úgy lehetne összefoglalni, hogy „ha a baloldal szereti a muszlimokat, akkor majd mi meg a zsidókat”. A portál saját szemszögéből logikus is, hogy ezt az űrt be akarják tölteni, és az is lehet, hogy tudatosan követik a Breitbart logikáját: felvállalják a baloldal számára kedves témák némelyikét, így okozva „zavart” az ellenfél soraiban. Ennek ellenére a személyes szimpátiákat sem lehet kizárni a kérdésben.

Utóbbi feltételezést erősíthetik Oláh Gellért, a portál újságírójának levele. Mindkét portálnak elküldtük kérdésünket[28]: „Milyen szempontok szerint elemzik a közel-keleti konfliktust és Izraelt?” A 444 cikkünk közléséig nem küldött választ, a 888

Nir Baram: Amíg a zsidók felsőbbrendűnek érzik maguk, nem lesz béke

Nir Baram izraeli író szerint a politika a félelem propagandájában és az erőszakos válaszokban érdekelt.

444.hu · külföld · 2014. augusztus 5., kedd 13:33 · 410 · 141

újságírója ellenben kérdésünkre felelve kifejtette, hogy szerkesztőségük sokszínű:

„Vannak benne »rendes« konzervatív jobboldaliak, progresszív-jobboldaliak, zsidók, palesztinok, liberálisok, melegek, migránsok. Talán a legliberálisabb szerkesztőség, a szó nemes értelmében. Erre büszkék is vagyunk! Egy ideje, jómagam is a szerkesztőség tagjaként, erdélyi magyarként figyelemmel kísérem Izrael politikáját – személyes érintettség okán, hiszen édesanyám ott él -, valamint a magyarországi zsidó közösség tevékenységét. A MAZSIHISZ immáron két éve megszervezi a »Határtalan Kultúra« nevet viselő rendezvényét Kolozsvárott, melynek az egyik főszervezője vagyok. Fontosnak tartom a magyar zsidóság kultúrájának a bemutatását, megismertetését a szélesebb közönséggel. Hiszen a kultúra hidakat épít. Azonban a magyar zsidó közösséget némiképp megbélyegzi a múlt, a történelemből fakadó sérelmek. Jobboldali barátaim gyakran felróják a zsidóság baloldaliságát, mely átalakulásban van, főleg ha Izrael politikáját vesszük alapul. Erről a szerkesztőségben is élénk pezsgő vitákat folytatunk. Izrael az elmúlt időszakban nemzetállamként definiálja magát. Önmagára lelt. Megtalálta a hangját – mondjuk ehhez kellett egy ellenséges Obama-adminisztráció. Izrael modern jobboldalisága minden tekintetben példaértékű számunkra is. Az amerikai nagykövetség Jeruzsálembe való áthelyezése felborítaná a mostani status quo-t, ám radikális időkben radikális megoldásokra van szükség. A zsidóságról heti szinten írunk, általában a nemzetiségi és a nemzetállami paradigmát is figyelembe vesszük. Izrael, az egyetlen működő közel-keleti demokráciájával példamutató

minden tekintetben é s én példaként tekintek rá. Mind közösségszervező, mind gazdasági hagyományaival a magyarság számára is példát mutat".

Mindössze egy kérdés marad: miképp fogadja ezt majd a 888 jobboldali olvasótábora? Nem meglepő, hogy már most igen heves csaták dúlnak a cikkek alatti kommentekben, ahol az olvasók egyik része a klasszikus antiszemitizmusból fakadó palesztinpártiságot, a másik része pedig Izrael-barát álláspontot képvisel. Igaz, gyakran alpári moszlimellenes kirohanásokkal megfűszerezve, lásd az alábbi hozzászólás-váltást:

– Gyarkorlatilag arról van szó, hogy a palesztinokat kiszorítják a területeikről, ami halálos ítéletet jelent ennek a cionizmus sújtotta népnek.

– Kit érdekel? Akarsz még egy arab országot a Közel-Kelten? Én az egész Arab félszigetet a zsidóknak adnám.

Utólag nehéz lenne vitatkozni Novák Attila történész 2004-es véleményével – aki akkor a Hit Gyülekezetéről írt, mely az Izrael-barát amerikai neokonzervativizmus hazai megfelelőjének látszott –, miszerint „a magyar »zsidós« neokonzervativizmust pár filozófus és újságíró, valamint – bibliai alapon – a Hit Gyülekezete képviseli. Nekem itt komoly fenntartásaim vannak, mert aktuálpolitikai együttállásra építi az ideológia teljes vázát…"[29]

Ám bármilyen aktuálpolitikai együttállás tartja is a 888 narratívájának vázát, tény, hogy barátiabb hangnemben kezeli a zsidó államot, mint progresszív konkurenciája.

Míg a 444 archívumában 2013 májusáig visszatekerve egyetlen pozitív hangvételű cikket sem találni Izrael Államról, addig a 888 – jóval rövidebb – pályafutása alatt számos pozitív hangvételű írást közölt, eközben átvéve néhány az izraeli kormánnyal szemben kritikusabb cikket is (főleg az MTI-től).[30]

Mit hoz a jövő?

A jövőbe tekintve a 444 számára egyre komolyabb kihívást látszik jelenteni a progresszív narratíva és a valóság reális ábrázolásának összehangolása közel-keleti viszonylatban. Ezt bizonyos ideig még lehet maszkírozni a tények nem jelentésével – például úgy, hogy a riportból korábban is kihagyták Bazil Harara palesztin menekült Izrael-ellenes kirohanását –, ám felmerül, hogy a két portál alapvetően azonos korosztályból kikerülő olvasótábora idővel nem fog-e arra jutni, hogy Izrael és a palesztinok esetében a valós világ eseményeiről pontosabban számol be a jobboldal fiatalos oldala.

Megtörténhet, hogy a jövőben belpolitikai hírek terén sok olvasó a 444-et preferálja majd, míg külpolitikai hírek terén a 888-at – már csak azért is, mert az utóbbi oldal a jelenleg „sikkes", és sajnos nagyon is létező terrorizmus témáját lovagolja meg, míg a 444 igyekszik tompítani, nyugalomra inteni.

Eközben vajmi kevéssé feltételezhetjük, hogy a 888 Izrael-barát retorikája okán egyhamar bármi meg fog változni a jobboldalon antiszemitizmust észlelő zsidó és nem zsidó olvasókban, mint ahogy az is kérdéses, hogy a bevándorlás-ellenes hangulat majdani alábbhagyásával mennyire fog megmaradni ez a hirtelen feltámadt együttérzés a zsidó állam folyamatos küzdelmei iránt. Azonban azt sem szabad elfelejteni, hogy pusztán az izraeli oldalt pozitívan bemutató hírek jelenléte is járhat kiegyensúlyozó hatással az olvasók körében, illetve az európai terrorcselekmények okán is eszébe juthat egy-két hazai olvasónak, hogy Izrael is valami egészen hasonló problémával vív meg nap, mint nap.

JEGYZETEK, HIVATKOZÁSOK

[1] Jeremy Havardi: *Refuting the anti-Israel narrative: a case for the historical, legal, and moral legitimacy of the Jewish State* (Jefferson, NC: McFarland & Company, 2016).
[2] http://www.szombat.org/politika/a-progresszi v-antiszemitizmus-europaban
[3] http://444.hu/2014/08/05/amig-a-zsidok-felsobbrendunek-erzik-maguk-nem-leszbeke/
[4] http://www.szombat.org/politika/hulye-liberalis-firkaszok-haha-ez-vicc-volt
[5] http://444.hu/2016/11/09/orbanon-es-putyinon-kivul-netanjahu-lukasenka-le-penes-duterte-is-lelkes-trump-miatt
[6] http://www.jpost.com/Arab-Israeli-Conflict/Yaalon-denies-Lefts-charges-of-separating-Jews-Arabs-on-buses-in-territories-403674
[7] http://444.hu/2017/01/27/ahol-mar-pontosan-lehet-latni-milyen-karokat-okozott-a-civilek-elleni-politikai-hadjarat
[8] http://www.jewishpress.com/news/breaking-news/watch-btselem-spokeswoman-refusing-to-call-hamas-a-terrorist-organization-video/2016/09/06/
[9] http://mida.org.il/2014/08/19/btselem-hamas-mouthpiece/
[10] http://444.hu/2015/03/17/a-444-szerkesztosegeben-nem-felunk-kulpolitikai-kerdesekben-hatarozott-allaspontot-kepviselni
[11] http://444.hu/2015/01/11/netanjahu-szerint-az-europai-zsidoknak-haza-kene-menniuk-izraelbe-a-novekvo-antiszemitizmus-elol/
[12] http://www.atv.hu/belfold/20160930-nepszavazas-nezze-az-atv-n-a-civilek-tuntetes-et/
[13] http://www.judeanrose.com/2016/08/14/mahmoud-darwish-poetry-lies-left/
[14] Basil Harara facebook-bejegyzése 2014. szeptember 7-ei dátummal, screenshot és fordítás a szerző birtokában.
[15] http://444.hu/2016/09/30/ideje-hogy-megmutassuk-mi-megsem-vagyunk-ennyire-borzalmasak
[16] http://888.hu/article-igy-ujjonganak-az-izraeli-miniszterek-trump-elnokke-valasztasa-miatt
[17] http://888.hu/article-istennek-hala-hogy-obama-befejezi-elnoki-palyafutasat
[18] http://888.hu/article-izrael-megleckeztetia-civilszervezeteket
[19] http://888.hu/article-ennyit-arrol-hogy-trump-antiszemita
[20] http://888.hu/article-meghirdettek-az-izraeli-uralom-kiterjeszteset
[21] http://444.hu/2017/01/08/a-katonak-kozehajtott-egy-teherauto-jeruzsalemben
[22] http://888.hu/article-terrortamadas-jeruzsalemben-kamion-hajtott-a-tomegbe
[23] http://888.hu/article-elokerult-egy-felvetela-jeruzsalemi-merenyletrol
[24] http://888.hu/article-a-jeruzsalemi-merenylet-elkovetoje-az-iszlam-allam-tamogatojalehet
[25] http://444.hu/2015/10/10/mar-husz-palesztint-megoltek-oktoberben-az-izraeli-katonak
[26] http://888.hu/article-terrortamadas-jeruzsalemben
[27] http://888.hu/article-tgm-a-888-rol
[28] Január 23-án ment el az e-mail Oláh Gellért (888) és Horváth Bence (444) munkacímére, külön kérve őket, hogy reflektáljanak két általuk jegyzett szövegre („Mindennapi apartheid" és „Jeruzsálem Izrael fővárosa!").
[29] http://www.szombat.org/archivum/novak-attila-az-a-harc-lesz-a-vegso-1352774063
[30] Lásd például: http://888.hu/article-veszelyre-figyelmezteto-okostelefon-alkalmazast-fejlesztett-ki-izraelben és http://888.hu/article-eliteltek-a-palesztin-terroristat-lelovo-izraeli-katonat

„AZ ERDÉLYI ZSIDÓK MEGPRÓBÁLTAK RÉSZT VENNI A VISSZACSATOLÁSI ÜNNEPSÉGEKEN…”

Gadó János interjúja Szalai Miklós történésszel, az erdélyi zsidóság történetének kutatójával

Milyen alternatívái voltak az erdélyi zsidóknak Trianon után?

1920 után az erdélyi zsidóknak három alternatívájuk volt: zsidó magyarnak, zsidó románnak vagy zsidó zsidónak lenni. A zsidó román opciót kevesen választották, mert nem ismerték a nyelvet és mert a románság antiszemitizmusáról volt ismert. A zsidó magyar identitást is kevesen választották, mert a magyar államhatalom eltűnt és nem volt értelme az új államhatalommal dacolni. Voltak, akik ezt képviselték, például Kecskeméti Lipót, a tudós neológ főrabbi Nagyváradon. Az ő befolyása alá tartozó iskolákban továbbra is a magyar nyelvet és kultúrát tanították. Voltak ilyenek, de kevesen. Az erdélyi zsidók nagy része nemzeti kisebbséggé alakult. Ehhez Zsidó Nemzeti Szövetség néven létrejött egy szervezetük. Ennek először a pogromok elleni védekezés volt a célja, mert 1918, a román megszállás után azonnal pogromok kezdődtek. Ebben jelentős szerepük volt a háborúból hazatérő katonáknak. A zsidók ezért ahol tudtak, önvédelmi alakulatokat szerveztek. Ez jelentősen hozzájárult a zsidó nemzeti tudat, majd az erdélyi cionizmus felerősödéséhez. Később zsidó pártot is alapítottak, amely több képviselőt küldött a bukaresti parlamentbe.

Ez erdélyi zsidó párt volt?

Igen, mert az óromániai zsidósággal nem olvadt össze az erdélyi zsidóság. Utóbbiaknak napilapjuk is volt: az Új Kelet, ami az egyetlen cionista napilap volt Európában. Annak, hogy 1920 után az erdélyi zsidók útja másfelé vezetett, mint a magyarországiaké, még egy oka volt: Erdélyben többségben voltak a vallásukhoz mélyen ragaszkodó ortodoxok, míg a trianoni Magyarországon az ortodoxia a zsidó lakosság alig negyedét tette ki. A neológ közösségekben nagyon felhígult a zsidó identitás: nem egy helyen, például Szolnokon vagy a Bácskában, héberül már olvasni sem tudtak az emberek, tehát szinte teljesen elszakadtak a zsidó vallási gyökerektől.

Kecskeméti Lipót, nagyváradi neológ főrabbi

Az erdélyi zsidó identitás ugyanakkor politikai identitás is volt. 1918 előtt ilyen nem nagyon létezett.

Igen, ezt az új politikai helyzet szülte. Bár megjegy-

Egy rabbi a szószéken a visszacsatolási ünnepségen Besztercén

zem, hogy a cionizmus első magyarországi hívei között az erdélyiek erős túlsúlyban voltak: például Rónai János, Herzl első magyarországi követője vagy Kahan Niszon, a magyar cionista mozgalom egyik legjelentősebb vezetője. Mindamellett Észak-Erdély visszacsatolása után Marton Ernő, az erdélyi cionista mozgalom vezetője beadványt intézett a magyar országgyűléshez, amelyben hangsúlyozta, hogy a román uralom idején elfoglalt nemzeti kisebbségi álláspont ellenére az erdélyi zsidók mégiscsak magyarok. És az idősebb generáció is úgy emlékezett vissza, hogy az 1918 előtti Magyarország mégiscsak liberális állam volt – főleg az 1918 utáni Romániához képest. Tehát a Horthy Magyarországot is jobbnak vélték, mint Romániát, mert ott az államhatalom és az azzal szembenálló szélsőjobb részéről is rendszeres volt a fizikai terror. Magyarországon nem fordult elő, hogy az ellenzéki politikai mozgalom vezetőjét megöljék. Romániában pedig mindkét fél élt ezzel az eszközzel. Így 1933-ban a Vasgárda fasisztái megölték Duca miniszterelnököt, aki igyekezett elnyomni a Vasgárda tevékenységét, 1938-ban viszont a király, miután diktatúrát vezetett be az országban, megölette Zelea Codreanut, a Vasgárda vezetőjét. Az erdélyi zsidók ehhez képest még a Horthy Magyarországot is jogállamnak érezték. Így megpróbáltak részt venni a visszacsatolási ünnepségeken is, de onnan már több helyen kizárták őket.

Kolozsváron például részt vettek az ünnepségen.

Valóban, fennmaradt egy bizarr fénykép az egyik ilyen ünnepségről: egy rabbi beszél egy horogkeresztes zászló előtt. Utóbbi a náci Németország iránti hála jeleként volt kitűzve. A beszéd szövegét nem ismerem.

A zsidó nemzetiségi álláspont ellenére az erdélyi zsidók túlnyomó többsége megmaradt magyar anyanyelvűnek és magyar kultúrájúnak.

Sokhelyütt igen. Ugyanakkor Erdélyben számos héber óvoda működött, ami elképzelhetetlen lett volna a Horthy-Magyarországon. Ezeket a cionisták szervezték, akiknek sikerült meghódítani a hitközségek jelentős részét. Ezalatt az idő alatt három erdélyi zsidó kibuc is létesült Izraelben. A cionizmus miatt például a kolozsvári ortodox hitközség kettészakadt. Glasner rabbi, a kolozsvári ortodox hitközség vezetője nagyon lelkes cionista volt, már 1920-ban alijázott és utána is cionista, vagy legalábbis mizrachista maradt a kolozsvári nagyhitközség. Ugyanakkor az anticionisták is elszántak voltak. Vezetőjük Halberstam rabbi volt, aki Lengyelországból érkezett Erdélybe még gyerekkorában.

És merre fordultak a Romániában maradt dél-erdélyi zsidók 1940 után?

Ők is vágytak Magyarországra és sokan közülük át is jöttek. Viszont amikor a magyarországi helyzet súlyosabbra fordult, sokan Dél-Erdélyen keresztül menekültek el. Hogy mennyien, az komoly vita a történészek között, számos román történész azt állítja, hogy nagyon sokan. Magyar történészek ezt vitatják. Ugyanakkor tény, hogy a súlyos jogkorlátozások ellenére a dél-erdélyi zsidók túlélték a Holokausztot, mert őket nem deportálták. Az észak-erdélyi zsidók pedig próbáltak alkalmazkodni: például az 1940-ben Kolozsváron létrejött zsidó gimnáziumban (népszerű nevén: zsidlic) megünnepelték Horthy születésnapját. A gimnázium a visszacsatolás után jött létre, amikor a numerus clausus következtében a zsidó diákokat országszerte kizárták a középiskolákból. Egyébként ez a visszatérés a magyar identitáshoz rövid ideig tartott, mert hamarosan belátták, hogy nem megy. Így maradt a zsidó identitás, ami nem nagyon lehetett más, mint a vallás, mert a hatóságok mást nem engedélyeztek.

Kolozsváron működött egy zsidó színház. Ott működött a Fraternitas kiadó is, amelyet cionisták vezettek. Ők igyekeztek fenntartani a zsidó-zsidó identitást, kárhoztatták az asszimilációs törekvéseket, és úgy érezték, hogy a zsidótörvények őket igazolják a zsidók asszimilációs törekvéseivel szemben. Így például Móricz Zsigmond halálakor, 1942-ben Marton Ernő felesége, aki magyartanárnő volt, úgy érvelt, hogy Móricz (akit senki nem tartott antiszemitának) bírálata a magyar zsidókról őket igazolja. Móricz regényeiben is megjelenik a parvenü zsidó típusa, aki nem igazán magyar ugyan, de úgy tesz, és az élet fontos terein igyekszik magát előtérbe tolni. Úgy vélték, az asszimiláns magyar zsidóság a látszatra épített, felületes módon megpróbálta eltagadni a maga zsidóságát, és meg akart hódítani olyan pozíciókat, amelyek a magyarságnak jártak, joggal kiváltva a magyarok ellenszenvét.

Ezt ma antiszemita érvelésnek tartanánk.

Abban a korszakban ez rendszeresen visszatérő érv volt. Komoly Ottónak, a magyarországi cionista mozgalom (erdélyi származású) vezetőjének is megjelent egy könyve, *Cionista életszemlélet* címmel. Kolozsváron ad-

ták ki, igen nagy példányszámban és rengeteg emberhez juttatták el, köztük a kormány politikusaihoz is. Komoly Ottó felveti a kérdést: miért kell pártfogolni a cionizmust a magyaroknak, sőt még az antiszemitáknak is? Azért – feleli –, mert aki ragaszkodik a zsidósághoz, az ki fog vándorolni, aki pedig magyar akar maradni, az végre be tud majd olvadni. Így a zsidók nem veszélyeztetik majd többé a magyarság nemzeti egyediségét. Igen, a cionisták a mérsékeltebb antiszemitákkal igyekeztek megtalálni a hangot. Különösen azután, hogy 1942-ben Bárdossyt félreállították és kibontakozott a Kállay féle hintapolitika.

De a magyar kormányok a cionista mozgalommal nem álltak élénk kapcsolatban.

Valamiféle kapcsolat azért volt. Komoly Ottó Andorka Rudolfon keresztül (angolbarát diplomata, volt madridi követ) rendszeres kapcsolatban állt Kállay Miklóssal és Horthy belső köreivel is. A magyar kormány azonban inkább a Pesti Izraelita Hitközséggel állt kapcsolatban, amely gyűlölte a cionizmust, és minden eszközzel el akarta taposni. A hitközség azon az állásponton volt, hogy a magyar kormány és az úri osztály lovagiasságában bízni kell, mert ezek csak a németek miatt kénytelenek bántani a zsidókat. Ők végig Horthyban és a körülötte állókban bíztak. Komoly Ottó kapcsolatai nem voltak ilyen erősek. Fent említett könyvének célja éppen az volt, hogy ezt megváltoztassa. Ajánlatot tett a magyar uralkodó elitnek: a cionizmust támogassák és ne az uralkodó asszimiláns ideológiát. Ez azért kívánatos, úgymond, mert akkor a zsidók nem lesznek kommunisták, a háború után amúgyis elmennek, és akkor ez a felemás identitású, igazából nem asszimilálódott magyar zsidóság nem foglalja majd el az összes pozíciót az országban.

Ezt bizony ma antiszemita érvelésnek neveznénk.

A keresztény középosztály kritikáját a zsidóság felé – a fellazító liberális szellem terjesztői, stb. – Komoly Ottóék egy kicsit elfogadták. Azt gondolták: tévedtünk, amikor azt hittük, hogy a kiegyezés után igazán magyarrá válhatunk és mindez a zsidóság hibás stratégiájának is a következménye.

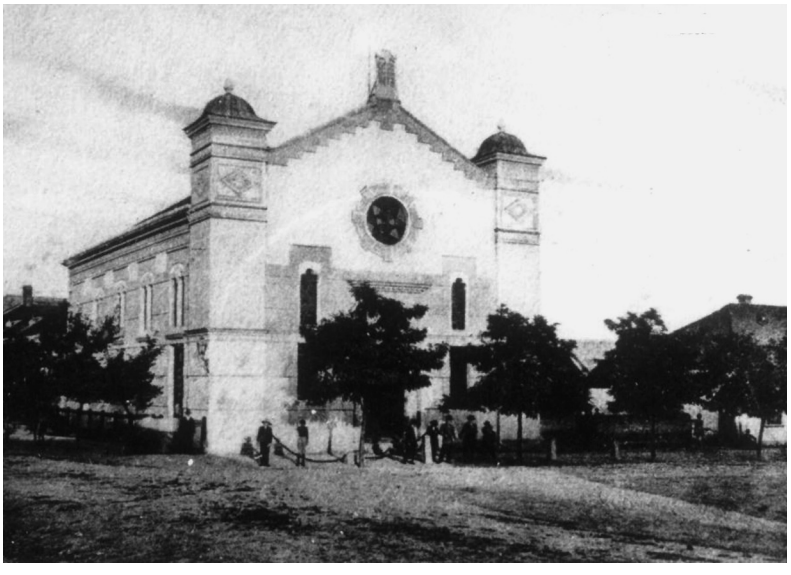
Az erdélyi zsidókról számos írás jelent már meg. Milyen új forrásokat kutatva tudsz újat mondani a témáról?

Komoly Ottó és Marton Ernő személyes archívuma fontos forrás. Marton túlélte háborút és komoly szerepet vállalt a háború utáni cionista mozgalom újjáélesztésében. Komoly Ottót 1945 januárjában megölték a Dunaparton, de felesége és lánya, akik túlélték a háborút, utána alijáztak és magukkal vitték Komoly Ottó hagyatékát, amely ma a Jad Vasem Archívumában található. Továbbá a Spielberg-féle digitális archívumban számos tanúvallomást lehet meghallgatni. Innen tudtam meg például, hogy 1941-tól Nagyszőlősön, ami Erdély és Kárpátalja határán van, zsidó partizáncsoport működött, amely egy oda ejtőernyőn ledobott szovjet partizáncsoporthoz csatlakozott. A magyar csapatok, majd 1944-től a németek ellen folytattak partizánharcot. Lebukásuk után legtöbbjüket halálra ítélték és kivégezték. De voltak túlélők, köztük Ernő Berger Farkas, akit csak életfogytiglani börtönre ítéltek és a háború után Izraelbe ment, ő mesélte el a történetet.

Ők a Kárpátok hegyeiben partizánkodtak?

Egy darabig igen, de aztán Nagyszőlősön lehetetlenné vált a helyzetük, mert mindenki ismerte őket. Akkor feljöttek Budapestre. Itt működtek, titkos kém-, szabotőr- és partizáncsoportként. De a nácikkal szembeni szellemi ellenállásnak nagyon fontos csoportja volt az ortodoxia is, amely élesen anticionista volt.

Miképpen tudtak az ortodox zsidók szembe szállni a nácikkal?

Szilágysomlyó, a zsinagóga a háború előtt

Úgy, hogy vallásuk parancsait, a micvákat következetesen betartották. Halberstam rabbiról úgy tartják, hogy még Auschwitzban is imaszíjjal imádkozott, és egy náci tisztnek félelem nélkül a szemébe mondta, hogy „örülök, hogy az Isten nem teremtett olyannak, mint magát". Halberstam rabbi tizenegy gyerekét veszítette el a Holokausztban, és a lágerben megfogadta, hogy ha túléli a borzalmakat, a Szentföldön olyan kórházat létesít majd, amelyik minden embert, származásra való tekintet nélkül befogad. És ezt meg is tette, a kórház ma is működik Netanján. Ugyancsak fennmaradtak Ehrenreich szilágysomlyói rebe tanításai, aki a náci üldöztetésektől való majdani szabadulást az egyiptomi fogságból való szabaduláshoz hasonlítja. A zsidóüldözések nyomán egy bonyolult teológiát állított fel, mely arról szól, hogy Isten gondviselése milyen rejtélyes és nehezen követhető utakon nyilvánul meg. A 81 éves Ehrenreich nem élte túl a Holokausztot, több gyermeke viszont életben maradt.

Apjuk írásait, amelynek nagy részét a deportáló csendőrök 1944-ben a rabbi szeme láttára elégettek, rekonstruálták és kiadták.

Ugyanakkor már a szatmári rebbe is kidolgozta a maga cionizmus-ellenes elméletét, amely szerint az üldözéseket Isten a cionizmus miatt mérte a zsidókra. A cionizmus, a szekuláris zsidóság az ő érvelése szerint még nagyobb bűn, mint az asszimiláció, a zsidóságtól való teljes elfordulás. A bűnöknek és üldözéseknek ez a kumulálódása, értelmezése szerint már a végidők, a Messiás eljövetelének jelei. Ilyen körülmények között, vélte a Szatmár rebe, a zsidóknak szigorúan tartózkodni kell minden politizálástól és csak a Tóra tanulásra és a parancsolatok megtartására kell összpontosítaniuk. Ezért, a Holokauszt előestéjén, elutasított minden együttműködést a cionistákkal, és az általuk a Holokausztról továbbadott híreket pánikkeltésnek minősítette.

Az ortodox közösségek rabbijai több helyütt is így léptek fel: anticionista érveléssel visszatartották a híveket a palesztinai emigrációtól. 1942-ben, a visszacsatolás után a nagyváradi ortodox hitközség levelet intézett a pesti országos irodához, kérdezvén, hogy szabad-e a cionista mozgalomnak hozzájárulást, sékelt gyűjteni a zsinagógában. Az országos iroda nemleges választ adott, hiába figyelmeztetett Komoly Ottó, hogy aki ezt elutasítja, az ki fog maradni a palesztinai bevándorlási lehetőséget biztosító ún. certifikátok osztásakor. Holott ekkor, 1942-ben már nagy tülekedés folyt a kevés számú elérhető certifikátért.

Az anyaországból Erdélybe telepített hivatalnokok a helyi magyarságban is sokszor ellenérzést ébresztettek.

A két világháború közötti időszakban az erdélyi magyarság nem érzett szimpátiát a zsidók iránt, a közös kisebbségi sors alapján?

Inkább ellenkezőleg. 1938-ban Romániában létrehozták a „nemzeti egységkormányt", aminek célja az volt, hogy megakadályozzák a Vasgárda hatalomra jutását. Komoly belső viták után az erdélyi Magyar Párt is csatlakozott ehhez a – szellemiségében nagyon erősen antiszemita – egységkormányhoz, amely akkor a kisebbségek támogatását is igyekezett megnyerni. A magyar döntésben az is szerepet játszott, hogy a magyar politikusok úgy érezték: a zsidók jelentős előnyöket harcoltak ki a román kormányzattól, amelyekből ők kimaradtak. Ez némely esetben valóban így volt: a román állam kedvezményeket adott a zsidóknak, ha azok deklaráltan zsidóként és nem magyarként léptek fel. A magyarok úgy érezték, hogy a zsidóság, saját előnyeit keresve, magára hagyta őket a nehéz kisebbségi sorban és a román állami politikához csatlakozott. (Fent említett beadványában ezek ellen a vádak ellen tiltakozik Marton Ernő.) Ennek súlyos következményei lettek: 1943-ban, az olasz kiugrás után, amikor a magyar uralkodó elit már a német vereség utáni időkre készült, az Erdélyi Párt nyilatkozatban hangsúlyozta, hogy a zsidókérdésben nem szabad engedni, a zsidók kitelepítésére szükség van.

Ez a kisebbségi években létrejött Erdélyi Magyar Párt volt?

Nem, ez már a kormány által létrehozott Erdélyi Párt volt, amely valahol a kormánypárt és a szélsőjobb között helyezkedett el. A párt létrehozásának ötlete Teleki Páltól származik, aki úgy vélte, Erdély maradjon az erdélyieké. Ennek letéteményese volt a – kormánnyal nagyjából azonos ideológiát valló – Erdélyi Párt. Ez gyakorlatilag a kormánypárt, a Magyar Élet Pártja erdélyi szervezete volt. Jellegét tekintve tömegpárt, becslések szerint minden harmadik erdélyi magyar férfi belépett. Mellettük azonban hódított a kormánytól jobbra álló Imrédy-féle párt is. Magyarországon Imrédyék az úri középosztályra építették bázisukat, míg a proletariátus és szegényparasztság körében a nyilasok hódítottak. Erdélyben viszont a nyilasoknak nem volt sikerük, mert ők – valamiféle nemzetek fölötti fasizmus jegyében – együtt akartak működni a román Vasgárdával is, ami az erdélyi magyarok számára nyilván elfogadhatatlan volt. Az Imrédy párt főként az elégedetlenek körében volt népszerű, akik úgy érezték, kimaradtak a visszacsatolást követő nagy osztogatásból.

Ugyanakkor nem lehetünk egyoldalúak: el kell ismerni például, hogy az erdélyi Magyar Párt nagyváradi szervezete 1940 után százával állított ki zsidóknak olyan igazolásokat, amelyek azt tanúsították, hogy az illető a román uralom éveiben hazafiasan viselkedett. Tény és való: az erősen elmagyarosodott nagyváradi zsidóság jelentős része magyar érzelmű maradt 1918 után is. Az ilyen igazolás aztán felmentést biztosított a bevonulás után bevezetett zsidóellenes intézkedések alól. Az antiszemita szellemiséget nem annyira az erdélyi magyar párt, hanem a bevonulás után Erdélybe telepített magyar tisztviselők képviselték. Így például a szatmári polgármester, aki az országos antiszemita intézkedéseket még további helyi intézkedésekkel szigorította.

Egyébként az anyaországból Erdélybe telepített hivatalnokok olyan hatalmaskodóak voltak, hogy a helyi magyarságban is sokszor ellenérzést ébresztettek – a románokról nem is beszélve, akiket igyekeztek minden pozícióból szisztematikusan kiszorítani. Az 1945 utáni román történetírás ezt fel is használta, amikor azt állította, hogy az észak-erdélyi magyar uralom valójában a románok és a zsidók elleni népirtást jelentett. Ez természetesen nem igaz: a románokat nem sújtotta olyan diszkrimináció, mint a zsidókat. A románokat védte a bécsi döntés fölött bábáskodó hitleri Németország, amely nem akart viszályt magyar és román szövetségesei között. A románellenes diszkriminációnak az is gátat szabott, hogy ezt a románok bármikor megtorolhatták a dél-erdélyi magyar kisebbségen. A zsidókat viszont nem védte semmilyen külső erő, így telesen ki voltak szolgáltatva az antiszemita intézkedéseknek.

Kálmán Mihály

MIÉRT VOLT SOK ZSIDÓ OLIMPIAI BAJNOK MAGYAR?

Bolgár Dániel Miért van olyan sok magyar zsidó olimpiai bajnok?[1] című írása olyan témát érint, amelyről pár éve magam is írtam.[2] Cikkemben egyrészt a magyar zsidó olimpiai bajnokok sikereinek okát, másrészt a sikerek értelmezéseit tártam fel.

Mező Ferenc

Nagy figyelmet fordítottam a legsikeresebb magyar és magyar zsidó sportra, a vívásra, amely a háború és a párbaj modernné és polgárivá civilizált módozataként különös jelentőséggel bírt. A zsidók számára a vívás párbajképesség szimbolikus megjelenítéseként és a párbajokra való felkészülés eszközeként szolgált, míg a trianoni Magyarország a sportsikerek között mindenekelőtt az olimpiai játékokat, azon belül pedig a kardversenyeket tekintette a magyar nemzet életereje objektív megmérettetésének, illetve a legjobb nemzetközi propagandának.

Áttekintettem továbbá a zsidó olimpiai bajnokok körül kibontakozó sajtóvitákat, melyek során a kurzus közeli orgánumok kikérték maguknak, hogy különösen a budapesti neológia zászlóshajó-médiuma, az *Egyenlőség* „kisajátította," zászlajára tűzte, és az asszimiláció és hazaszeretet szimbólumaként mutogatta a zsidó olimpikonokat. Rögzítettem a fajvédők reakcióit is, akik a magyarság erejének objektív megítélése érdekében egy zsidó olimpikonok nélküli magyar csapat felállítását szorgalmazták – még ha elismerték is a zsidó hozzájárulást a magyar olimpiai sikerekhez. A víváshoz való vonzódás mellett én is kiemeltem, hogy

a zsidó olimpikonok többsége városi, gyakran jómódú családból származott.

A tizenöt zsidó bajnok kétharmada Budapesten született, de mindegyik aranyérmes a fővárosban élt és edzett győzelme idején. Itt alakult ki a (zsidó és nem-zsidó) edzők, sporttársak, sportszervezetek, mecénások azon mikrokoz-

Petschauer Attila

mosza, amely kitermelte a II. világháború előtt kiemelkedően sikeres magyar és magyar zsidó olimpikonokat.

Bolgár állítása szerint a zsidók nagyarányú olimpiai sikereinek forrásai: a budapesti zsidó lakosság számaránya, vagyoni helyzete és sportkedve, nem pedig az asszimilációs vagy bizonyítási vágy. Azonban az európai viszonylatban meglehetősen asszimilált magyar zsidóság legasszimiláltabb – fővárosi, legalább középosztálybeli életvitelt folytató – részét éppen ilyen vágyak hajtották, így tehát az asszimiláció legalábbis közvetetten megalapozta a zsidó sportsikereket.

Az asszimilációs törekvések és aktusok közvetett – generációkon átívelő – jelentőségére jó példa Mező Ferenc és Petschauer Attila esete. Mező Ferenc apja a nagykanizsai Grünfeld Mór kereskedő volt, aki fiát a piarista gimnáziumba íratta. Az itt töltött évek olyannyira meghatározták Mező pályafutását, hogy miután megnyerte a szellemi olimpiát Amszterdamban, az Egyenlőségnek írott levelében egyértelműen a piaristákig vezette vissza sportszeretetét és így sikerét is. Több zsidó aranyérmeshez hasonlóan vagy maga Mező, vagy a szülei magyarosították a nevét – ahogy tette ezt sok más hasonló státuszú urbánus, és főleg fővárosi zsidó család.

Hasonlóan meghatározó döntés volt Petschauer Fülöp budapesti kereskedő részéről, hogy már nyolcévesen beíratta fiát, Attilát, Fodor Károly (szül. Freyberger Mózes) zsidó kardmester 1885-ös alapítású vívótermébe. A későbbi bajnok húsz éves koráig nevelkedett itt, miközben négyszer nyert korosztályos bajnokságot. A Magyar Athlétikai Club után Fodor vívóiskoláját vezető Italo Santelli olasz *maestro* keze alatt így nem csak Horthy vívótudása, de több generációnyi zsidó olimpiai kardbajnok is csiszolódott Petschauer mellett: Gerde, Gombos, Garay és Kabos is.

Petschauer 1912-ben kezdett vívni, amikor a nyolctagú kardcsapat – négy zsidó vívó és négy katonatiszt – olimpiai aranyat nyert. Az így duplázó zsidó bajnokok közt két ügyvéd, egy fogász, és egy mérnök volt. Okkal feltételezhető, hogy a szervezett vívósport magyarországi terjedését figyelő Petschauer Fülöp és más zsidó szülők szeme előtt felsejlett a vívás, mint a társadalmi tőke egyik forrása, amikor egy ilyen tiszteletreméltónak, elegánsnak, úriasnak tartott hobbit választottak gyermekeiknek. (Lásd az *Ojság* c. zsidó vicclap idevágó karikatúráját, amely az úri középosztályhoz való asszimiláció jelképeként egy kutyáját pórázon vezető öreg zsidót, az asszimiláció útjaként pedig – a humor forrásaként felcserélve a sorrendet – elsősorban a vívást, és másodsorban az oktatást jelöli meg). Nehezebb eldönteni, hogy mi munkált magukban a sportolókban. A Bolgár által a cikk végén említett Kabos mind zsidó, mind magyar kötődése mellett nyilvánosan hitet tett külön-külön és együtt is, de amikor a kettő összeegyeztethetetlennek bizonyult, a magyar színekben való versenyzés mellett tette le a garast.

1935-ben elterjedt, hogy Kabos indulni kíván a második Makkabiádán, a zsidó világjátékokon, azonban

a zsidósággal való ilyetén azonosulásával kiváltott felzúdulás miatt lemondta szereplését.

Egy beszámoló szerint Kabosnak Filótás Ferenc nyugalmazott huszárezredesnél, a Magyar Vívószövetség elnökénél kellett kanosszát járnia, kijelentve, hogy elsősorban magyarnak érzi magát, és csak a versenyszellem vonzotta Tel-Avivba. Pár hónappal később már így írt az Országos Testnevelési Tanács folyóiratában: „Sokunkat a hagyomány kötelező ereje, tehát történelmi ok, még többünket a *magyar fajnak* átokba fogant ezeréves fogyatkozása, az elkülönülésre való hajlandóság avat a kard szerelmesévé (kiemelés tőlem – K. M.).”

Kabos azonban korántsem vágta el magát a zsidóságtól: alig egy évvel később, a berlini olimpia előtt megerősítette az Egyenlőségnek, hogy a zsidó versenyzők lelki hendikep-

— Na, Kohn ur, milyen pályára adja a fiát?
— Először beiratom a vívóiskolába, aztán az egyetemre.

Ojság, 1927. november 13.

pel indulnak, mert nem tudnak elvonatkoztatni attól, hogy a náci Németországban "zsidó testvéreinket más, Istenteremtette embertől különböző, sőt, ártalmas fajnak tekintik."

Ellentétben más országokkal, Magyarországon nem bontakozott ki zsidó bojkottmozgalom a berlini olimpia előtt, így a magyar zsidó sportolók a magyarság és a zsidóság képviselőjeként is pástra léphettek. Ahogy Kabos fogalmazott: „Mi, zsidó magyarok (…) *elsősorban az egyetemes magyar sportért állunk ki a küzdőtérre* (…) a távolmaradás sokféle magyarázatra és megitélésre adhat alkalmat, míg a *kiállás,* különösen a győzelemmel végződő kiállás *csak azt az elismerést eredményezheti és hozhatja meg, amelyet az antiszemitizmus megtagad a zsidóságtól* (…) mi, zsidó magyarok – ha talán tudat alatt – *viszünk is magunkkal vallási kérdést az idei olimpiai küzdelmekre* – ez csak *egy okkal több, hogy odamenjünk és fokozott mértékben igyekezzünk magunkat adni.*"

Hasonló utalást találhatunk Kabos zsidó (és magyar) öntudatára berlini diadalmenete után is. Amikor a miskolci szélsőjobboldali *Magyar Jövő* keserű szájízzel vette tudomásul Kabos kétszeres győzelmét, ő nyílt válaszlevélben biztosított mindenkit, hogy semmi nem fogja „meggátolni abban, hogy ha a választás rám esik és kiküldenek a jövőben a magyar színek képviseletében a nemzetközi porondra, ne vessem tudásomat mindenkor latba, hogy győzzek (…) mindent el fogok követni, hogy azoknak a keveseknek, akik azonosítják magukat az érdekelt tudósító megállapításaival – a jövőben is keserűséget szerezzek." Megállapítható tehát, hogy nem csak a zsidó sajtó festette le Kabost az asszimiláció és hazaszeretet mintaképeként, de maga Kabos is magára vállalta ezt a szerepet Hitler olimpiája előtt.

Az első zsidótörvény vitája során Vázsonyi Vilmos fia, János, valamint kétszeres olimpiai negyedik, az MTK-színekben magyar bajnok birkózó Payr Hugó próbáltak felmentést szerezni az olimpiai bajnokoknak. Egy évvel később kettejük mellett a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetője, Peyer Károly, illetve kormánypárttól a zsidóbarát volt MLSZ-elnök Shvoy Kálmán nyugalmazott tiszt és a kisgazda Dulin Jenő próbálta meg felmentetni az aranyérmeseket a második zsidótörvény alól.

Dulin így érvelt: „Az én kérelmem az, hogy azokkal a zsidókkal törődjünk, akiket elismertünk asszimiláltaknak (…) ha egyszer azt mondjuk valakiről, hogy hitet tett, bizonyságot tett a magyarságáról, azt fogadjuk el nemzetünk teljes jogú tagjának. Amikor például a kivételekről beszél a javaslat, megfeledkezik egyes kategóriákról. Én mint régi sportember, felhívom a Ház figyelmét arra, hogy itt vannak például a mi olimpiai világbajnokaink." A második zsidótörvény alól végül – többek között a keresztény lelkipásztorok és a kitüntetett frontharcosok mellett – az olimpiai bajnokok is mentesültek, így az aranyérem megszerzése bekerült a jogerővel bíró asszimilációs aktusok közé.

Bolgár felhívja a figyelmet, hogy

nehézségekbe ütközik meghatározni a zsidó bajnokok számát.

Ha az általa hozott 1936-os olimpia példájánál maradunk, a helyzet meglehetősen világos: Kabos két aranyat kardozott össze, a szabadfogású birkózó Kárpáti Károly megnyerte a könnyűsúlyt, Bródy György és Sárkány Miklós pedig a vízilabdacsapattal nyertek – Los Angeles után másodszor.

A Kárpáti szüleit meglátogató *Egyenlőség* kiemelte Kellnerék hagyománytiszteletét, vallásosságát, Kabos apja pedig biztosította a lapot, hogy jó zsidónak nevelte a fiát. Bródy a Szabadelvű Párt prominens zsidó képviselőjének, Bródy Ernőnek a fia volt, Sárkány pedig a Zsidó Gimnáziumban és a VAC-ban kezdte sportpályafutását. Egyedül Elek Ilona zsidóságával kapcsolatban merült fel kérdés, róla viszont ennek megfelelően az *Egyenlőség* lakonikusan megjegyezte: „nem tartozik felekezetünk kötelékébe. Csak apai ágon zsidó származású."

Előző cikkemben számításaimhoz a Magyar Olimpiai Lexikonban felsorolt olimpiai bajnokok névsorát vetettem össze az *International Jewish Sports Hall of Fame* c. kiadvánnyal. Ez utóbbiban nem volt olyan, akire ne hivatkozott volna zsidóként a magyar zsidó sajtó, és nem volt olyan sem, akire hivatkozott de nem azonosította a kötet. Természetesen meglehet, hogy egy vagy több, a kötet és a korabeli zsidó sajtó által zsidóként azonosított sportolónak nem mindkét szülője volt zsidó, annál is inkább, mert éppen a módos, fővárosi, asszimiláns zsidóság körében dívott leginkább a kitérés és a vegyesházasság mint jogi érvényű asszimilációs aktus. A pontos számításokhoz ezt valóban fel kell tárni.

Magyarországon nem bontakozott ki zsidó bojkottmozgalom a berlini olimpia előtt.

A fenti módszer alapján végzett kalkulációm eredményei a következők: Elek Ilonát nem számítva, a II. világháború előtti ötvennyolc magyar olimpiai bajnok közül tizenöten voltak zsidók, és ők nyertek a nyolcvan magyar aranyból huszonhetet. A huszonkét egyéni aranyból nyolcat nyertek, és minden csapataranyból – öt kard- és két vízipólóarany – derekasan kivették a részüket.

A huszonhét, zsidók által nyert aranyéremből tizenhét született kardvívásban: háború előtti tizenháromból tíz, a háború utáni tizennégynek már csak a fele. Zsidó kardozók szereztek tizenháromból nyolc csapataranyat és mindkét egyénit az I. világháború előtt, utána már csak tizennyolcból hatot, illetve a négy egyéniből egyet. Összesen tehát a 31 kardaranyból tizenhetet szereztek zsidók.

Az I. világháború előtt jelentősen jobban teljesítettek a zsidó sportolók: 14 bajnokból 6 volt zsidó, kilenc egyéni aranyból ötöt szereztek, és az 1908-as öttagú, valamint az 1912-es nyolctagú nyertes kardcsapatokkal Földes Dezső, Gerde Oszkár és Werkner Lajos is duplázott, az egyéniben is mindkétszer győztes Fuchs Jenővel együtt. Összesen 13 aranyat szereztek a 22-ből.

Elek Ilona

A két háború között 44 bajnokból már csak 9 volt zsidó, ők összesen a 13 egyéni aranyból hármat szereztek, a 45 csapataranyból pedig tízet – tehát 58-ból 13 aranyat. A zsidó sportolók részesedése az aranyakból tehát csaknem harmadára csökkent, 59%-ról 22%-ra. Annak ellenére, hogy a budapesti zsidóság Trianon után már nem a magyar zsidóság negyedét, hanem csaknem felét tette ki, az I. világháború előtti hat bajnokból csak egy született Budapesten kívül, míg a háború utáni tízből már négy. Kérdéses, hogy magyarázatul szolgálhatnak-e erre a Bolgár által felvetett szempontok, nevezetesen a vagyoni helyzet és a sportkedv változása, hiszen a zsidóság aránya a budapesti lakosság körében nem változott jelentősen.

A sportkedvvel kapcsolatban valószínűsíthető, hogy zsidó olimpiai bajnokok arányának csökkenéséhez hozzájárulhatott az az állami politika, amely hadseregének korlátozására az iskolai testnevelés hangsúlyozásával és a leventemozgalommal válaszolt. Emellett, valamint a tömegsport elterjedése mellett azonban a zsidók sportklubokból való kiszorítása is hozzájárulhatott a zsidó olimpikonok térvesztéséhez. Így például az 1928-ban győztes kardcsapatot erősítő Gombos 1925-ben távozni kényszerült a legpatinásabb magyar sportszervezetből, a Magyar Athlétikai Clubból – ám három év múlva az általa alapított Tisza István Vívó Club (TIVC) színeiben vívó Garayval együtt olimpiát nyertek, ahogy aztán 1932-ben Kabos is.

Tegyük hozzá: a zsidó bajnokok klubválasztása szintén az asszimilációs narratívát erősíti: csak a két háború közti disszimilációs nyomás tűnik a zsidó élsportolókat zsidó kötődésű klubokhoz terelni. A klubalapító Gombos amszterdami győzelme után a Hajdu Marcell cionista ügyvéd által alapított Nemzeti Vívó Clubba igazolt, ahol Garay vívni kezdett, és amelynek színeiben Petschauer csapataranyat nyert Los Angeles-ben. A cionista kötődésű Vívó és Atlétikai Club (VAC) tagjaként csak Sárkány Miklós vízilabdázó nyert olimpiát (1932-ben és 1936-ban), bár 1926-1930 között Kabos is a klub tagja volt.

Ezzel szemben az első világháború előtti hatból csak egyetlen aranyérmes nyert zsidó kötődésű klubbal: a VAC-cal szembeállítva gyakran magyarként, más klubokhoz képest zsidóként azonosított MTK nehézsúlyú birkózójaként győzedelmeskedett kötöttfogásban 1908-ban az óriás Weisz Richárd, a kis MTK-elnök és -mecénás Brüll Alfréd nagyiparos kebelbarátja.

Magyarázatra szorul továbbá a magyar zsidó olimpikonok dominanciája a világ zsidó sportolói közt, és ez újabb alátámasztásul szolgálhat az asszimilációs narratíva vizsgálatához. Az élsport magyarországi jelentőségéről tanúskodik, hogy a magyar sportolók messze erejükön felül teljesítettek a vizsgált olimpiákon – a 915 megnyerhető aranyból nyolcvan került Magyarországra.

Még szembeszökőbb a magyar dominancia a zsidó sportolók krémje közt.

A holokauszt előtt negyven zsidó lett olimpiai bajnok a magyar sportolók részvételével megrendezett – tehát az 1920-as kivételével kilenc – olimpián. Közülük tizenöt, csaknem negyven százalékuk, magyar színekben nyert. A huszonnégy zsidók által nyert egyéni aranyból nyolcat, a harmincöt csapataranyból pedig tizenkilencet nyertek magyar zsidó olimpikonok. Így a zsidók által nyert aranyérmek csaknem fele került Magyarországra, noha a magyarországi zsidóság aránya a világ zsidóságában Trianon előtt 8% körül lehetett, utána alig feleennyi.

A magyar aranyak harmadát nyerték zsidók, miközben a zsidóság részesedése a lakosságból 5% körül maradt. Eközben az olimpiákon legeredményesebb Egyesült Államokban a népesség 2-3%-át alkották zsidók, és ennek megfelelően az amerikai aranyak kevesebb mint 3%-át nyerték. A magyar zsidók 27 aranyával szemben amerikai társaik csupán tizenkettőt szereztek, noha miközben a magyar zsidóság aránya a világ zsidóságán belül felére csökkent, addig az amerikaié 10%-ról 30% köré emelkedett a vizsgált időszakban.

Bolgár óv attól, hogy "a [magyar] zsidó sportolók eredményességének okát a zsidóság különleges sportolási igyekezetében, sajátos, sportpályán érvényesülő szellemiségében, tehát például az asszimilációs bizonyítási vágyban fedezzük fel." Azonban mi más, mint az asszimiláció egy megnyilvánulási formája, hogy a zsidó kisebbség elitje lépést tart egy magas presztízsű gyakorlat, időtöltés – esetünkben a sport, és különösen a vívás – területén az azt szintén művelő, megfelelő társadalmi

státusú nem-zsidó többséggel? A társadalom és a sport kapcsolata nem statikus, eleve elrendelt állandó volt, hanem zsidók és nem-zsidók döntéseinek összessége alakította azt. Amikor az urbánus, módos zsidók sportolásra adták a fejüket, vagy beíratták gyermekeiket sportolni, akkor az etalonnak tartott úri középosztály magatartásmintáit követték. Amikor Kabos büszkén a „magyar fajhoz" sorolta magát és hitet tett Magyarország hírnevének öregbítése mellett, miközben a zsidóság elismertetését is szolgálni kívánta, akkor a magyar zsidóság asszimiláltságát kívánta képviselni és elősegíteni.

Az asszimiláció kérdésének feloldására (vagy problematizálására) kínálkozik azonban egy alternatív, kézenfekvő magyarázat:

Budapest bizonyos értelemben zsidó város volt, hasonlóan például a századelő Odesszájához vagy Minszkjéhez.

A jelentős számarányú és társadalmi súlyú zsidóság aktívan részt vett az ízlések és divatok – legyenek azok politikaiak, kulturálisak stb. – alakításában. Tehát nem csak arról lehet beszélni, hogy asszimilációs terep volt-e a sport abban az értelemben, hogy a budapesti zsidóság lépést tartott-e a sport terén, hanem egyenesen arról, hogy diktálta-e az iramot.

Feltételezzük most Bolgárt követve, hogy a budapesti lakosság 20-25%-át kitevő zsidók felülreprezentáltak voltak a tehetősek körében. Ha hozzá hasonlóan szoros összefüggést vélünk látni egyrészről a budapestiség, vagyoni helyzet és sportkedv, másrészről az olimpiai sikerek között, akkor a népességadatokból és az olimpiai bajnokok (cca. egynegyedük zsidó) vagy az aranyérmek számából (cca. harmadukat nyerték zsidók) kiindulva csak viszonylag kis különbséget kell az utóbbi két tényezővel megmagyaráznunk. Ezen tényezők olimpiai sikereket elősegítő hatását kizárni nem tudom, és noha az olimpikonokra vonatkozó adataim alátámasztani látszanak azt, pontos bizonyításra szorul, hogy valóban befolyásolták-e az eredményességet, és ha igen, miként.

Igen lazának érzem a tornaórai és az olimpiai teljesítmény közti összefüggést. A Bolgár által tárgyalt erőmérések például aligha mondanak bármit egy klasszis vívó számára szükséges technikásság, robbanékonyság, mentális felkészültség nemzetiségbeli eloszlásáról. A fenti számításoknál azonban nem csak azért nem vettem figyelembe a tornaórai teljesítményt, mert adottnak vettem, hogy ebben nincs jelentős eltérés nemzetiségek között. Amint cikkemben kifejtem (Bolgárral átfedésben és egyetértésben), nem az iskola és a tömegsport, hanem alapvetően a budapesti zsidó és nem-zsidó sportélet volt az olimpiai sikerek fő forrása. (Ahogy azonban Mezőnél láttuk, az iskola is megalapozhatta azokat. Hasonlóképp, a vízilabdázó Sárkányt a Zsidó Gimnáziumban és a VAC-ban is edzette a Kabossal a VAC színeiben országos kardbajnok Dückstein Zoltán, a Los Angeles-i és a berlini tornászcsapat edzője).

Adódnak azonban további kérdések az iskolákkal kapcsolatban: jó volna tudni, hogy Bolgár vizsgált-e zsidó tanintézményeket, és milyen eredményre jutott ezekkel kapcsolatban. Még lényegesebb, hogy Bolgár állítása szerint „a zsidókat a keresztények hétről hétre tönkreverték," ám ezt mindössze a tornatanároknak az osztályozásban megmutatkozó részrehajlásából vezeti le. Fontos lenne megvizsgálni, hogy milyen eredménnyel küzdöttek a magyar zsidó diákok az iskolaközi sportversenyeken – bizonyos adatok szerint ugyanis legalábbis a Zsidó Gimnázium szép sportsikereket könyvelhetett el a két háború között, beteljesítve három fő célja közül a diákok kitartásra és a küzdelmek elviselésére való felkészítését.

Hasonlónak látom a helyzetet a sportkedv és az olimpiai sikeresség kapcsolatánál is. Érdekes és lényeges kérdés, hogy a budapesti középosztály zsidó és nem-zsidó tagjai eltérő arányban voltak-e igazolt sportolók. De mit tudunk meg abból az olimpiai bajnokokra nézve, ha – ceteris paribus – fennállna egy ilyen eltérés a sportkedv terén? Volt-e robosztus összefüggés az igazolt sportolók aránya és az olimpiai sikeresség közt Magyarországon vagy máshol? Ha a zsidó sportkedv relatíve alacsony volt, akkor mondhatjuk-e, hogy annál meglepőbb az olimpiai sikeresség? Ha magas, mondhatjuk-e, hogy az olimpiai sikereket nem befolyásolta az asszimilációs vágy – ezzel azt is állítva, hogy az a sportkedvnek sem volt forrása? Mit kezdünk a különc Fuchs Jenővel, aki egymaga négy aranyat nyert egyesületen kívüliként?

Véleményem szerint Bolgár fontos kérdést vet fel a zsidó olimpiai bajnokok részarányának megítélésével kapcsolatban, de mind a tornaórai osztályzatokkal, mind pedig az asszimilációval való kapcsolat pontosításra és finomításra szorul. Az anyakönyvi, sportegyesületi adatok mellett pedig tekintetbe kell venni, hogy a (budapesti, középosztálybeli) zsidóság sport felé fordulásának önmagán túlmutató társadalmi jelentése volt – hiszen ez által is idomultak a nem-zsidó elithez.

A szerző történész

A magyar aranyak harmadát nyerték zsidók, miközben a zsidóság részesedése a lakosságból 5% körül maradt.

JEGYZETEK

1 http://nol.hu/kultura/miert-olyan-sok-a-magyar-zsido-olimpiai-bajnok-1634169

2 "Cutting Their Way to Success: Hungarian Jewish Sportsmen in the Interwar Era," in *Jews in the Gym: Judaism, Sports, and Athletics,* ed. Leonard Greenspoon (West Lafayette: Purdue University Press, 2012), 125-176.

Király István

NAPLÓ 1956–1989

Az idei Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválra jelenik meg a Magvető Kiadó gondozásában a Tények és Tanúk sorozatban Király István naplója[1]. 2014 őszén, lakásunk felújításakor egy szekrény mélyéről kerültek elő a mállófélben lévő füzetek, amelyek apánk 1956-tól halála évéig, 1989-ig rövidebb-hosszabb megszakításokkal vezetett naplóját rejtették. A napló, bár az első bejegyzés 1956 őszéről származik, leginkább a hetvenes–nyolcvanas évek kádári–aczéli Magyarországának egyfajta drámai tükörképe. Nem könnyű ebből a „regényfolyamból" részleteket kiemelni, mert az egyik nap izgatott bejegyzése egy korábbi nap eseményeire reagál, emberek, gondolatok és események egymásba fonódva hömpölyögnek a napló lapjain.

A *Szombat* kérésére néhány rövid részletet választottam ki, amelyek kapcsolódnak Katona Ferenc kutatómunkája eredményeként feltárt és ugyanezen lapszámban publikált Heller–Fehér–Király-levélváltáshoz[2]. Heller Ágnes és Fehér Ferenc a család közeli barátai voltak – gyerekkoromból emlékszem a dunai evezésekre, amikor a szomszéd csónakban egy hallgatag, magas bácsi és egy pörgő nyelvű, alacsony néni ült. Aztán 1968, a prágai bevonulás után megszűntek a közös evezések – mindnyájan úgy érezték, az addig is mindig kiélezett elvi viták fordulópontjukhoz értek, a történelem visszavonhatatlanul beleszólt az „emberarcú szocializmusról" szóló polémiájukba. Hellerék aláírták a korcsulai nyilatkozatot – apám a szocializmus érdekében haláláig szükséges lépésnek tartotta a prágai bevonulást. Emberi kapcsolatuk ezután is megmaradt.

Lehet-e tisztességesen, hittel, hazugság nélkül védeni egy ma már mindenki számára nyilvánvalóan védhetetlen rendszert? A napló ennek a küzdelemnek megrendítő lenyomata, aminek most csak egy-egy apró momentumát tudjuk visszaadni.

Király Júlia

„1974. szeptember 11. szerda

Délelőtt tízkor találkozom Aczéllal[3]. Korán reggel telefonált, és kért, menjek be hozzá. Nagyon komor volt. Leültünk, mondta, hogy – „in medias res" – vágjunk a dolgok közepébe. A magyar közéletben nagyon kemény viták zajlanak és fognak zajlani, és azt akarja, hogy ezekben a vitákban én a megfelelő oldalon álljak. Azt mondtam, egyetlen szándékom van, hogy fölöttük álljak, s nem bennük. Ha visszaidézem beszélgetésünket, azt gondolom, a következő vonalat követte: Az egyik oldalon ott vannak a konzervatív, dogmatikus erők, a másik oldalon a nacionalista konzervatív erők, amelyeknek együtt az a szándékuk, hogy legyőzzék a Kádár-vonalat. Ami az érvelésében véleményem szerint hamis:

1) Nem veszi észre, hogy egyoldalú. Beszél Ilia[4] tévedéseiről, de amikor megemlítem Pándi tévedéseit, erre nem tud válaszolni. Azzal érvelek, hogy Ilia hibája az volt, hogy közölte Für Lajos cikkét,[5] de Pándi[6] hibát követett el, amikor közölte Horváth Márton tanulmányát,[7] amelyben a szerző a kontinuitás–diszkontinuitás igen fontos kérdésében nagyon is helytelen álláspontot foglalt el. Azt mondja: azt én [Király István] nem tudom, milyen bírálatot kapott Pándi ezért a cikkért. Beszéltek vele, és megmondták, hogy Kádár nagyon dühös volt e miatt a cikk miatt. De [Aczél] nem beszél arról, mi az oka annak, hogy ez a bírálat nem kapott publicitást. Mi az oka annak, hogy egyszerre csak azt mondja nekem: lehetetlen Iliából szerkesztőt csinálni, mert ekkora hibákat követett el. De nem gondol arra, hogy vajon helyes-e, hogy épp most akar Pándiból szerkesztőt csinálni a *Népszabadság*nál. Ez a célja. És ez a cél ellentétben áll azzal a móddal, ahogyan Ilia ügyét akarja kezelni.

2) A másik lehetséges vitakérdés közöttünk az antiszemitizmus kérdése. Elmondta: nem engedte egy Déry-cikk közlését,[8] amely arról szól, hogy Magyarországon még ma is van antiszemitizmus. [Aczél] a kérdésről mint taktikai problémáról beszél. Nem veszi észre, hogy nem csupán taktikai okoknál fogva helytelen, ha Déry egy ilyen cikket ír. Helytelen azért is, mert csak a filoszemitizmus–antiszemitizmus kérdéséről gondolkodik. És őszintén megmondtam, hogy ez a probléma jelentéktelen kérdés. Lehetetlen fő kérdést csinálni belőle. És általánosságban tekintve – mi ez az egész az antiszemitizmussal? Ha azt mondom, hogy Pándi hibákat követ el, engem antiszemitának gondolnak. Ez rossz, ez beteg dolog. Lehetetlen így gondolkodni.

3) A harmadik az ő személyi politikája. Hallom, hogy Pálmainéból[9] vezetőhelyettest csinált a Kiadói Főigazgatóságon, Takács Anna apja[10] a Közművelődési Tanács titkára lett. Ezek mind Pándi és Nagy Péter[11] emberei. [Aczél] személyi politikájának két hibája van:

a) Fél a tehetséges emberektől, akikben ott rejlik az ellentmondás lehetősége, akik neki lehetséges ellenfelei. Létrehozott egy olyan kulturális minisztériumot,[12] ahol csak olyan emberek vannak, akik úgy gondolkodnak, mint ő, és akik soha nem akarnak összeveszni vele.

b) Csak azokban bízik, akiket Pándi és Nagy Péter ajánlott neki. Akiket én javasolok – például Ilia, Bakos[13], Szabó Pista,[14] Agárdi[15], Bíró[16] – sohasem fogad el. A személyi politika kérdéseit illetően nem bízik bennem.

4) [Aczél] az az ember, aki le akarja és le tudja járatni azt, akivel nem ért egyet. Itt van az én esetem. Tettem neki egy javaslatot, hogy csináljon szerkesztőt Iliából. Nem értek vele [Aczéllal] egyet az irodalmi élet számos kérdésében, legkivált a népi írók vonatkozásában. Azzal érvel velem szemben, hogy nekem lírikus temperamentumom van, és csak Csoóri, Kósa[17] meg a többiek gondolatait és javaslatait visszhangozom. Búcsúzóul átöleltük egymást, de ez az ölelés nem volt őszinte, nem szeret engem, nem bízik bennem. Nem tehetek semmit, csak azt, hogy élek, ahogy lehet, elrejtve – a politika berkein kívül, az irodalmi életen is kívül.

...

1975. január 12. vasárnap

Szabolcsi[18] hív. Beszélt Aczéllal. Úgy gondolja, jó lenne, ha felhívnám. Mondom: nem indokolja semmi, hogy felhívjam. Én vagyok rossz helyzetben, jobb lenne, ha ő hívna föl engem. – Szabolcsi újra hív. Miért gondolom, hogy jó lenne, ha Aczél felhívna engem? Azt felelem: Ha azt akarja mondani, hogy sokkolta őt a Népszabadságcikk[19], az nagyon jólesne. De ha arról akar meggyőzni, hogy dilettáns vagyok, semmi értelme az egésznek. – Nem telefonált.

Este Almásiéknál[20] vagyunk. Van néhány érdekes híre az ügyemről.

1) Ez nem személyem elleni támadás. Ez az új gazdasági mechanizmus ellenségei ellen irányul, én csak az ürügy vagyok, nálamnál nagyobb figurákon akartak ütni egyet. A győztes ki akarja élvezni győzelmét.

2) Aczél meg akar szabadulni tőlem. Valószínűleg megtámadták, amiért barátságban van velem (Almási ezt Marosántól[21] hallotta), és most tabula rasát akar csinálni.

3) Nagyon furcsa, nagyon különös, hogy még egy olyan helyzetben is, amelyben létrejött egy ideológiai „treuga dei”,[22] nagy támadást lehet szervezni ellenem. Aczél kompromisszumot kötött Hellerrel, Konráddal[23], és erre most engem akar megtámadni.

4) Ez az egész része a baloldal elleni támadásnak.

...

1976. augusztus 17. kedd

Este a Citadella étteremben. A George Steiner[24]-ügy.

...

Lukácsról[25] beszélünk. Steiner Hellerékről beszél, miért kértek engedélyt arra, hogy kivándorolhassanak az USA-ba. Létrejönne ott egy Lukács Intézet, amelyet Mészáros [István][26] szervez, és ott fognak dolgozni. Ezután jött a kiutasítás. Mivel szarkasztikusan, ironikusan beszélt Mongóliáról (megkérdezte, mikor akarok már Mongóliába kivándorolni, miért nem akartam eddig odautazni), és mert Hellerről és Fehérről beszélve azt mondta: „nincs lehetőségük, hogy itt éljenek”, én elkezdtem beszélni a nyugati világ „hellenizmusáról”, arról, hogy a világtörténelem a mi oldalunkon zajlik. – Erre kiabálni kezdett, és azt mondta: itt élve nekem nincs jogom a nyugati világ hellenizmusáról beszélni, nincs jogom azt állítani, hogy a történelem ezen az oldalon van, ahol értelmiségieket üldöznek, ahol üldözik őket, főleg ha zsidók, és ahol az agrárhelyzet ilyen rettenetes, és amely világ a nyugatból él.

...

Másnap, 18-án Cégénydányádra[27] mentem. Édesanyám névnapja volt. Jó volt eljönni ez után az eset után – eljönni Cégénydányádra. Itt, Cégénydányádon van időm és lehetőségem, hogy átgondoljam az elmúlt napokat.

Steiner: nem igaz, hogy baloldali értelmiségi. Sznob burzsoá és antikommunista. Az csak rám nézve volt szé-

Középen Király István irodalomtörténész, jobb szélen Illyés Gyula író. Illyés Gyula mellett egy tolmács ül. (Fortepan 101087)

gyen, hogy nem volt lehetőségem és lélekjelenlétem válaszolni neki. Az elmúlt napok további kérdései: a két asszony, a néger és a másik, Indiából. A néger, Marion, Ohióból.[28] Nagyon kulturált volt. Három nyelven beszélt; már csak azért is nagyon érdekes volt a számomra, mert azt reprezentálta, hogy nem létezik faji különbség. Egy néger, aki jó körülmények között nevelkedett, sokkal okosabb, képzettebb és kulturáltabb, mint egy fehér ember. A kulturáltsága mellett azonban volt benne egy nyers szexualitás, a lélek neveletlensége, és rengeteg önzés. A másik lány Indiából érkezett. Ő lelkiekben volt kulturált. Nem volt olyan képzett, mint a néger, de annyi jóság, szelídség volt benne, hogy az ember érezte, van lelke. Mindazonáltal ő is szem előtt tartotta saját érdekeit. Ezt a romantikus prekapitalista jóságot nem lehet megőrizni. Új típusú jóságnak kell eljönnie.

...

1976. augusztus 23. hétfő

Hazaértem Cégénydányádról. A vonat Apafa és Debrecen között tömve volt. Az oldalsó lépcsőn álltam. És hallottam, hogyan beszél a népem. Mindenki csak magára gondolt.

Nem engedtük például, hogy Déry lehordja Révait

Miután hazaértem, megírtam a tervezett levelet Hellernek és Fehérnek[29]. Nem tudom, mi volt ezzel a praktikus célom. Azt gondolom, ez a levél csak az utókor számára fontos. Valamennyien az utókor ítéletére gondolunk-

...

1977. március 1. kedd

Délután négykor Aczélnál. Átadta a párthatározatot, az Agitprop Bizottság döntését a *Rakéta*-üggyel[30] kapcsolatban. Aczélnak sikerült megszerveznie, amit akart, elérte célját. A határozatban ez áll:

1) Megróják a *Kritiká*t, mert közölte a cikkemet.

2) Megrónak engem, mert rehabilitálni akartam, újra akartam értékelni a dogmatizmust.

3) Megróják Kardos [Györgyöt], mert személyeskedést engedett meg magának.

A végeredmény az, hogy én részesültem a legszigorúbb megrovásban – mint szektás.

Írtam egy levelet Óvárinak. Megírtam, hogy az általánosságot tekintve egyetértek a határozattal, de a rám vonatkozó résszel nem értek egyet.

Aczél ismét jezsuitaként viselkedett. Amikor megmondtam neki, hogy fellebbezni akarok, azt felelte, hogy az Agitprop Bizottság következő ülésén módosítani lehet a határozatot. Utóbb hallottam, hogy a határozatot már szétküldték, E. Fehér említette, hogy a *Népszabadság*nál ők már megkapták.

Biztos vagyok benne, hogy a szöveget Pozsgay fogalmazta: ez az ember gyűlöl engem valamiért. Arra gyanakszik, hogy politikai karriert akarok csinálni. Féltékeny.

1977. március 11. péntek

...

Aczél:

1) Le kell zárnunk a múlt egy hétesztendős szakaszát.

2) Az Agitprop [Bizottság] nagyon komoly önkritikát gyakorolt, te is gyakorolhatsz.

3) Nem kell polihisztornak lenned.

4) Szerényebbnek kell lenned, nem kell azt képzelned, hogy okosabb vagy a többieknél, emberibbnek kell lenned a többiekkel szemben, nem kell azt hinned, hogy te vagy az egyetlen, akinek esze van.

5) Nem a te feladatod, hogy javaslatot tégy, hogy felvesd a Révai-kérdést: ennél szerényebbnek kell lenned.

6) Nem csak te harcolsz a jobboldal ellen. Nem engedtük például, hogy Déry lehordja Révait.

7) Hibát követtél el, amikor írtál Helleréknek. Te a párt képviselője vagy, és ha teszel egy lépést, mindenki azt hiszi, hogy ez a lépés a párttól ered, mert köztudott, hogy baráti viszonyban vagy a párt vezető személyiségeivel. Ne hidd, hogy egyedül te látsz tisztán, te vagy, akinek mindent csinálnia kell: létezik egy kollektíva, és ennek feladata, hogy cselekedjék. (Ez azt jelenti, hogy nem szabad személyiségnek lenni, föl kell adni az individualitást.)

8) Baloldalról is mutatkozik veszély. Az ifjúság nem ismeri a problémákat. Például Kocsis Zoltán azt kérdezte tőle: „Gyuri bácsi, ugye Rajk egy gazember volt?”

9) Át kell gondolni, előre meg kell fontolni, mikor és hol lehet fölvetni egy kérdést, és konzultálni kell.

10) Sértések, sérülések a jövőben is lesznek. Egy dolog azonban fontos: nyitottan kell élnünk, másokra odafigyelve, és tiszteletben tartva a másik embert.

1977. március 12. szombat

Épp [Gabay] Laci[31] volt nálam, amikor Aczél telefonált, hogy megkapta a levelem, és kéri, menjek át hozzá Pándival együtt. Két óra hosszat beszélgettünk. A lényeg az volt, hogy együtt kell működnünk. Véleményem: a politikai kapcsolat és a baráti kapcsolat két különböző dolog. Aczél hibája az, hogy mindig összekeveri e két különböző kapcsolatot. Politikailag jó kapcsolatban kell lennünk, mert közös cél érdekében dolgozunk, a barátság azonban egészen más kérdés.

Másik fő gondolatom az, hogy Révai kitűnő teoretikus volt, de rossz politikus. Aczél viszont nagyon jó politikus, de közepes teoretikus.

Aczél az együttműködés szükségessége mellett érvelt: a mi helyzetünkben erre van szükség. Nemzetközi viszonylatban mi vagyunk az egyetlen nemzet, amely érvet jelent a nyugati kommunisták számára. A keleti és a nyugati kommunisták között mi vagyunk az összekötő láncszem, egy kommunista állam, amely hű a Szovjetunióhoz, de amely ugyanakkor nem követi el azokat

a hibákat, amelyeket a szovjetek elkövetnek. Szerepünk a világban ezért fontos.

Pándi legfontosabb gondolata az volt, hogy ellenforradalmi veszély van.

1977. március 15. kedd

Nyugodalmas nap. Az ifjúság, amely szocialista jelszavakat hangoztatva vonult fel, erőt mutatott. Egész nap nem történt rendzavarás. Idén kevesebb nagy kokárdát viselő embert látni, mint amennyi egy évvel ezelőtt látható volt. Úgy tűnik, a társadalom mélyén csöndes megelégedettség uralkodik.

JEGYZETEK

1 A kötet munkatársai: Soltész Márton, Agárdi Péter, Babus Antal, Katona Ferenc, Tóth Tünde, valamint a kiadó részéről Schmal Alexandra és Turi Timea.
2 Az 1976. augusztus 22-ről datált levél kézzel írt fogalmazványa és gépelt tisztázata megtalálható az MTA KIK Kéziratárában (Ms 2188/579., illetve Ms 2201/343.). Ugyanitt található Fehér Ferenc és Heller Ágnes 1976. augusztus 30-án kelt válaszlevele (Ms 2201/342.).
3 Értsd Aczél Györggyel
4 Ilia Mihály (1934–) kritikus, irodalomtörténész, szerkesztő, nyugdíjazásáig a Szegedi Tudományegyetem oktatója, akkoriban a Tiszatáj főszerkesztője
5 Ilia Mihály a lap impresszuma szerint az 1975. januári számig volt a Tiszatáj főszerkesztője. Az 1974. augusztusi számban közölte Für Lajos Európa első nemzetiségi törvénye című tanulmányát. Für Lajos (1930-2013) ekkor – 1964 és 1978 között – a Magyar Mezőgazdasági Múzeum tudományos munkatársa volt. A cikk az 1849. július 28-án, Szegeden megszavazott első nemzetiségi törvény 125. évfordulója alkalmából íródott. A kultúrpolitikát irányítók köreiben az okozhatott felháborodást, hogy a cikk firtatta, hogyan is élnek a régióban a nemzetiségek. – Ilia Mihály maga így nyilatkozik szerkesztői munkájáról Király Istvánhoz írott, 1974. május 24-i levele utóiratában: „Ide írom még ezt: váltig emlegetted, hogy lapot kell csinálni, s az Ilia menjen szerkeszteni. De hiszen én nem vagyok jó szerkesztő. Magamban a legnagyobb kétségekkel küszködöm ez irányú munkálkodásomat illetően. Egyáltalán, van-e valami haszna, látszata annak, amit itt, ennél a vicinális lapnál csinálok?" (MTA KIK Kt. Ms 2202/95.) – Erre Király István a következő, június 1-jei levél hátoldalára írott szavakkal válaszolt: „Szerintem kitűnő szerkesztő vagy, országos lapnál van a helyed. Bár az utóbbi írószövetségi akció után az a félelmem, reményeink egyelőre távolba tolódnak. De majd elválik, mi lesz." (MTA KIK Kt. Ms 2202/96.).
6 Pándi Pál (Eredeti neve: Kardos Pál) (1926 - 1987) irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja.
7 Pándi Pál a Kritika 1974/6. számában közölte Horváth Márton (1906–1987), a Rákosi-korszak kulturális életének egyik irányítója A személytelenség kultusza című írását. Király Istvánt – és Kádár Jánost – bizonyára az késztette kritikára, hogy Horváth Márton tagadja: folytonosság, kontinuitás is van az ötvenes évek és a jelen – 1974 – között.
8 Az 1974. október 5-én, az Élet és Irodalom 3. oldalán végül mégis megjelent Egy nap hordaléka című sorozat darabjáról van szó. (D. T., Újabb napok hordaléka, Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1975, 382–397.). Ebben Déry szót ejt a népi–urbánus vita felújulásáról, és arról, hogy „az egyik legmosdatlanabb emberi indulat, a fajgyűlölet húzódik meg alatta, ugrásra készen". (Kötetben: 388.)
9 Pálmai Kálmánné Paál Rózsa (1934–), aki 1958-tól a Magyar Irodalomtörténeti Társaság szervező titkára volt, 1974-ben a Kiadói Főigazgatóság főigazgató-helyettese lett. Tisztségét 1994-ig viselte.
10 Takács Kálmán (1921–) népművelő, 1974–1976 között az Országos Közművelődési Tanács titkára.
11 Nagy Péter (1920 –2010) magyar irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja.
12 1974. június 21-én a korábbi Művelődésügyi Minisztériumot kettéválasztották: az Oktatási Minisztérium élére Polinszky Károly, a Kulturális Minisztérium élére Orbán László került.
13 Bakos István (1943–), diákvezető, majd művelődési és oktatási szakember; később épp Aczél György mellé kerül a Minisztertanácsnál.
14 Szabó B. István (1942–) kritikus, irodalomtörténész, szerkesztő
15 Agárdi Péter (1946 –) József Attila-díjas magyar irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár.
16 Bíró Zoltán (1941 –) irodalomtörténész, politikus, főiskolai oktató.
17 Értsd Csoóri Sándor, Kósa Ferenc
18 Szabolcsi Miklós (1921–2000) irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja.
19 POZSGAY Imre, A fogalmak tisztázásáért: Jegyzetek Király István „Hazafiság és forradalmiság" című tanulmánykötetéhez, Népszabadság, 1975. január 8, 7. (A cikk a Könyvekről rovatban jelent meg, három hasáb terjedelemben.), és finoman fogalmazva erős kritikát tartalmazott Király koncepciójáról.
20 Almási Miklós (1932–) filozófus, esztéta, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja.
21 Marosán György (1908-1992) ekkor már több mint egy évtizede inkább memoáríró, tekintélyes véleményformáló nyugdíjas politikus, hetente bejár a Valóság reformszellemű szerkesztőségébe, és ott széles körben fejti ki a véleményé
22 Treuga dei (lat.): harc vagy viszály ideiglenes felfüggesztése, fegyverszünet
23 Értsd: Heller Ágnessel és Konrád Györggyel
24 George Steiner (1929–) amerikai irodalomtörténész.
25 Értsd Lukács Györgyről
26 Mészáros István (1930–) Angliában élő filozófus
27 Cégénydányád: szatmári falu, ahol Király felnőtt és ahol szülei éltek halálukig
28 Azonosítatlan személy.
29 Lásd a jelen szám 24. oldalán
30 A Rakéta Regényújság című lap 1976. november 30-i számában jelent meg a szerkesztő, Kardos György cikke: Képzelt társalgás Fejes Endrével (Cserepes Margit házassága ürügyén) (1976/11., 32–33.) címmel, amely élesen bírálta az ideológiai megközelítésű irodalomkritikát. Az írás félreérthetetlen és gúnyos utalásokat tartalmaz Király 1976. októberi, a Kritikában megjelent tanulmányára. Király 1976. december 4-én kelt levelében panaszt tett az MSZMP KB illetékes titkáránál, Óvári Miklósnál, jelezve, hogy készen áll a nyílt vitára. A Kritika 1977/1. számában a szerkesztőség – az „inszinuálás" fogalmát alkalmazó – kemény hangvételű glosszában utasította vissza a támadást. A kérdésben végül az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottsága döntött.
31 Gabay László (1944-2013) Király István angol tanára, barátja

Aczél ismét jezsuitaként viselkedett.

KIRÁLY ISTVÁN LEVELE HELLER ÁGNESHEZ ÉS FEHÉR FERENCHEZ

Kedves Ági és Feri,

aug. 17-én este úgy hozta a véletlen, hogy Kéry Lacival és Elbert Jánossal együtt George Steinerrel ültem egy asztalnál, vele vacsoráztam. Tőle hallottam, hogy Ti állítólag a kivándorlás gondolatával foglalkoztok, az esetleg New Yorkban létesülő, Mészáros Istvántól tervezett, szervezett Lukács-Intézet munkatársaiként kívántok tovább dolgozni. Még azon az éjszakán kerestelek Benneteket telefonon, Nem vette fel senki a kagylót. S mivel másnap hajnalban el kellett utaznom anyámhoz, Cégénydányádra, a tervezett hívás elmaradt. Helyette ez a levél megy.

Úgy érzem, szükséges írnom most Nektek. Kötelez rá egyrészt az Irántatok érzett hajdani barátság, becsülés, szeretet. Kötelez rá másrészt, hogy George Steiner szavaiból, kommentárjaiból s az egész beszélgetés atmoszférájából olyan összefüggésekre voltan kénytelen felfigyelni, amelyeket esetleg Ti nem vettetek kellő súllyal számba.

Érv lesz esetleges távozásotok az ellen, amit Lukács György egész élete jelentett.

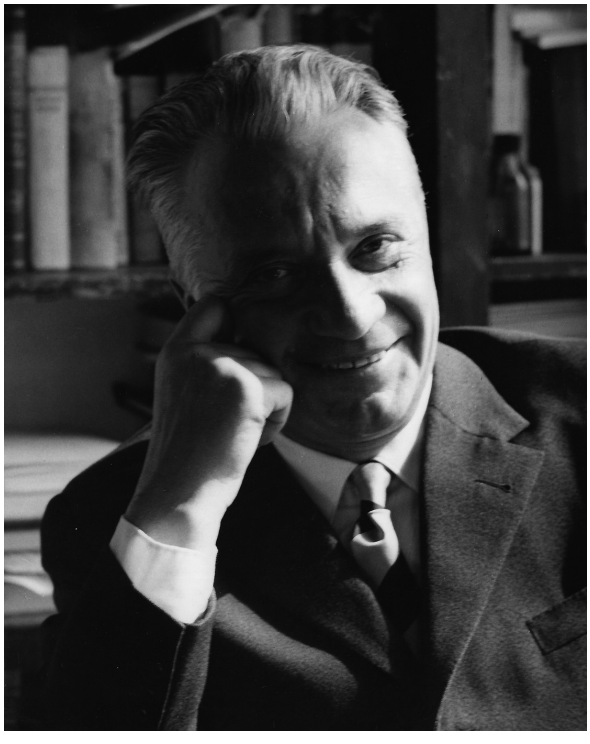
Távozásotok szándékotok ellenére is érv lesz azok kezében, akik a mai nyugati világ életképességét, fölényét, „szellemi nyitottságát” hirdetik, propagálják, bizonyítva azt, hogy a történelem fő sodra változatlanul ott halad.

Érv lesz azok kezében, akik meg nem történtnek, illetve legföljebb provinciális, elvetélt eseménynek kívánják láttatni mindazt, ami a Szovjetuniótól kezdve Kubáig a szocialista világ országaiban történt, s történik 1917 októberétől kezdve a jelen időkig, akik egy csomó, az emberi jövő érdekében adott, kifejtett hitet, odaadást, helytállást, szenvedést, erőfeszítést könnyedén „leírnak”.

Érv lesz azok kezében, akik a „civilizátor” gúnyos fölényével tudnak csak beszélni Mongóliáról, s a többi számtalan Mongóliáról, a világ végtelen alvégjeiről: az emberi többségről. (Mongólia helyett akár Angolát, Vietnámot is mondhattam volna. Mongóliát, mint szimbólumot csak azért választottam, mert a vele töltött estén George Steiner a maga beszédes iróniájával épp ezt emlegette.)

Érv lesz azok kezében, akik tévesztettnek látják Ady „Margita országáról” vallott hitét, elképzelését, mindazt a gondolatot, amely Marxtól Lukácsig hasonló irányú megoldást látott egyedül lehetségesnek, s amelynek a mi történelmünkben annyi más mellett egy Radnóti-élethez hasonló manifesztuma, szimbóluma, mártíromsága van.

Végül, de nem utolsó sorban érv lesz esetleges távozásotok az ellen, amit Lukács György egész élete jelentett. Hisz hozzátartozott ennek lényegéhez, hogy sorsát, életművét, gondolatait – minden nehézség és tragédia ellenére is – a világ ezen részével kötötte össze. Választott hazája itt volt. Mindig itt maradt.

Nagyon kérlek benneteket, ha igaz a Steinertől hallott hír, még egyszer, a Lukács Györgytől minidig igényelt élességgel, könyörtelenséggel gondoljátok át ezeket a vonatkozásokat. A George Steinerrel való aug. 17-i esti beszélgetés világossá tette számomra, hogy az itt vázolt összefüggés valós. Számításon kívül hagynotok nem lehet. S szeretném, ha ott éreznétek levelemben az objektív vonatkozások mellett a szubjektív oldalt is. Régi emlékek, olvasmányélmények, kötöttségek folytán egy ilyen súlyú hírt hallva nem maradhattam közömbös emberileg.

Cégénydányád, 1976. aug. 22.

A régi barátság emlékével:
Király István

FEHÉR FERENC ÉS HELLER ÁGNES VÁLASZA KIRÁLY ISTVÁNNAK

Fehér Ferenc és Heller Ágnes. (Fotó: Balla Demeter, Vajda Mihály gyűjteményéből)

1976. aug. 30.

Kedves Pista:

Megkaptuk az augusztus 22-i leveledet. Információképpen a következőket akarjuk közölni:

1/ A Mészáros által állítólag tervezett vagy szervezett New-York-i Lukács-Intézet tervéről a te leveledből értesültünk, korábban nem tudtunk róla.

2/ Elképzeléseinket, (amelyek hat és nem két ember elképzelései) egy 1975 májusában született levél tartalmazza, mely egy közvetítőnek szólt. Elképzeléseink azóta nem változtak. A levél eljutott illetékesekhez, te is bizonyára elolvashatod.

Leveled – bizonyos általánosabb keretek között – elsősorban magyar szempontokat, a „hazádnak rendületlenül" általad mindig képviselt szempontjait hangsúlyozta. Meg kell azonban mondanunk, hogy maga a levél is egy problematikus magyar tradíció egyik láncszeme. Ez így jellemezhető: történjék idehaza minden a „magasabb szempontok" szerint, csak ne legyen botrány belőle „odakünn". Tartalmát tekintve ez a Tempefői magyarsága, de nem a költőé, hanem azoké, akik világát számára berendezték. Ezzel kapcsolatban arról a komplexumról amelyet te – George Steiner nyomán – „Mongóliának" neveztél, csak annyit: nem mi tehetünk arról, hogy alkalmi asztaltársad George Steiner, és nem egy azok közül a nyugati baloldaliak közül, (akad közöttük magyar származású is), akik azért nem ülhetnek le az asztalodhoz, mert nem engedik be őket e hazába, feltehetően a velünk való barátság következtében.

4/ Mi nem csupán nem tagadjuk, nem is felejtjük azokat az önzetlen gesztusokat, amelyeket te elsőként tettél Lukács újraelismertetéséért egy évtizeddel ezelőtt. Ugyancsak nem felejtjük (sőt hálát is érzünk érte), hogy közülünk legalább egynek a kenyeréért szót emeltél három éve, mégha annak az egynek minden ösztöne is tiltakozott arra a gondolatra, hogy – egyetlenként – az odanyújtott darab kenyeret lefogadja. De éppoly kevéssé feledhetjük, hogy te reprezentatív része vagy annak a szociális erőnek, mely kulturális létünket (egyikünket-másikunkét már nem is először) egyszerűen eltörölte. Éppen ezért a legcsekélyebb mértékben sem ismerjük el, hogy bennünket bármely magasabb általánosság nevében e magasabb általánosság iránti kötelességekre inthetnél. Hozzátesszük: integritásod dicséretére legyen mondva, hogy sosem tagadtad, sem nyilvánosan, sem magánbeszélgetésben, odatartozásodat ehhez az erőhöz, valamint azt a tényt sem, hogy lépéseit a saját lépésednek tekinted. Éppen ezért viszont némi megütközést keltett bennünk, hogy Lukácsot idézed meg velünk szemben, Lukácsot, akivel életünk (egyes esetekben csaknem egy negyedszázadon keresztül) azoknak „rábeszélése"ellenére fonódott össze, akik most határozatilag fosztanak meg bennünket – egy retroaktív történetírás keretében – életünknek ettől a szerves és elidegeníthetetlen részétől.

Őszinte tisztelettel:
Fehér Ferenc
Heller Ágnes

„EBBŐL AKKOR IS FILM LESZ, HA BELEŐSZÜLÜNK!”

Török Ferenc filmrendezővel beszélget Váradi Júlia

Az 1945 című filmet áprilistól láthatja a magyar közönség, de külföldön máris óriási sikert aratott. A Berlinálén közönségdíjat nyert, Miamiban a legjobb játékfilm díját. Kaliforniában is kiváló fogadtatásban részesült, az amerikai forgalmazó a legjobb New York-i mozikban mutatja be októberben, de meghívták Jeruzsálembe, Melbourne-be, Edinburgh-ba és még sok más filmfesztiválra a nagyvilágban.

Úgy tudom, hosszú évek munkája előzte meg a mostani nagy sikert. Hol és hogyan kezdődött?

2004-ben, amikor Szántó T. Gábor novellájával először találkoztam. Rengeteg buktató állt az utunkban, volt, hogy már majdnem feladtuk, de most, amikor végre bemutatták a filmünket, úgy érzem, megérte, hogy 12 év kemény munkát belefektettünk.

Miért kellett hozzá ennyi idő? Ismerve a történetet, az ember azt gondolná, hogy nincs érv, ami a feldolgozása ellen szólna. Vagy mégis?

Ahhoz, hogy a novellából forgatókönyv legyen, hogy megtalálja a formáját, hosszú idő kellett. Sok kutatás, olvasás, archív felvételek végignézése után kellő erőt gyűjtöttünk, hogy Szántó T. Gábor novelláját drámává fejleszthessük. Egy görög dráma jellegű történetté, amely ’45 nyarán egy magyar faluban játszódik három óra alatt. Ezek alatt az évek alatt a világ is, az ország is

rengeteget változott, kormányok cserélődtek, a filmfinanszírozás gyökeresen átalakult, éveken át szinte nem készültek filmek. A filmötletünket egyszerűen nem tudtuk elfogadtatni.

Pedig olyan meghatározó történelmi pillanatot dolgoz fel a novella, amire a film épül, hogy nehéz elképzelni, milyen ellenvetésekkel kellett szembenézniük.

Nem azért ment ilyen nehezen, mert politikailag kényes ügyként kezelték volna. Ez nem merült fel. Inkább, hogy mennyire lehet sikeres, milyen fesztiválokon lenne helye, hogyan kéne tálalni, stb. Nem vádolok senkit, hogy ilyen lassan készülhetett csak el. Ma úgy gondolom, talán kellett ennyi idő ahhoz, hogy ez a film beérjen. Így szépen, komótosan meghozhattuk a legjobb döntéseket, amelyek végül elvezettek a film sikeréhez. Azt is hozzá kell tennem, hogy attól kezdve, amikor elfogadták a forgatókönyvet, a finanszírozási szakasz viszonylag gyorsan haladt. Sikerült a legjobb stábbal, a legjobb körülmények között forgatnunk, ami óriási dolog. Havas Ágnes és Kovács András Bálint végig mellettem álltak és bíztattak, úgyhogy amikor Szántó T. Gábor már kezdte volna elveszteni a reményt, azt tudtam mondani neki, „hidd el Gábor, ebből akkor is film lesz, ha beleőszülünk".

Ebben a filmben egy kiélezett történet segítségével teljes társadalmi keresztmetszetet kap a néző a háború utáni, vidéki Magyarországról. Hogyan építették fel ezt a mindenre kiterjedő, sokoldalú, sokarcú világot egyetlen kicsi falu lakóinak bemutatásával?

Valóban ez volt a szándékunk, hogy a magyar társadalom háború utáni állapotát teljes vertikumában megjelenítsük. A vasutastól a jegyzőig, a fiataloktól az öregekig, az erkölcsileg romlottaktól az önmagukat vádlókig, a magukra maradtaktól a minden helyzethez alkalmazkodókig. Hogy Spiró Györgyöt idézzem, ez egy Zeitstück, egy időszelet, amelybe belesűríthető szinte az egész akkori társadalom. Ilyesmit próbáltam annak idején Spiró Koccanás című drámájából készült filmemben is felmutatni.

Ha jól belegondol az ember, ez szinte az eddigi teljes filmes életművében felismerhető törekvés, már a Moszkva tér, de a Szezon, vagy az Overnight, és még inkább az Apacsok esetében egyértelmű, hogy ilyen módon állt össze a kép.

Valóban így van. Később megpróbáltam magamtól elmenekülve, úgynevezett „szabadabb" filmeket csinálni, mint például az Isztambul, vagy a Senki szigete. Azokban a filmekben a társadalmon kívüliségre próbáltam törekedni, ami ettől a filmes gondolkodástól nagyon távol állt. De ezzel, ahogy mondtam, jóval korábban kezdtem foglalkozni. Vagyis az *1945* ilyen értelemben egy megkésett gyerek, talán kicsit túlhordott, de azt hiszem, hogy teljesen egészséges és vitális mozidarab lett.

Szántó T. Gábor novellájára hogyan bukkant? Ő küldte el, hátha kedve van filmet készíteni belőle?

Ennél sokkal egyszerűbben történt. Szomszédok voltunk a Tátra utcában. Amikor megjelent Gábor novellás kötete, épp akkor mutatták be a második filmemet és meghívtam, hogy jöjjön el megnézni. Ő pedig odaadta a frissen megjelent kötetét, hogy olvassam el. Ő megnézte a filmet, én elolvastam a novellákat, és kiszúrtam ezt az írást, mert úgy éreztem, hogy ez egy különös ballada, ebből filmet kéne csinálni. Fantasztikusnak tartottam az ötletet, és már láttam is magam előtt azt a nyarat 1945-ben. Pont, ahogy például az Ének a búzamezőkről, a Budapesti tavasz vagy a Valahol Európában, ez a történet is kirajzolt egy speciális képet a „felszabadulás" nagy pillanatáról, csak kicsit másképp. Akkor, amikor a kommunisták vidéken már kezdik a földet osztani, közben a pártok készülnek a választásokra, az új életre. Miközben ott nehezedik a magyar néplelken a több mint félmillió áldozat szörnyű terhe. Ezt a rettenetes kettősséget próbáltam kibogozni, ami a továbbélés lehetőségét a múlt bűneinek következményeivel állítja szembe. Úgy éreztem, az alaptörténetet ki kell terjeszteni, ki kell bővíteni. Így került bele egy esküvő, hogy sok embert lehessen mozgatni a vásznon, kellett az aratás a nagy nyárban, amellyel a betakarítós, gazdagodó hangulatot is jól be lehet mutatni. Egy virágzó falut akartunk láttatni, ahová a harcok sosem értek el, mégis, ahonnan a megelőző évben a lakosság harminc-negyven százalékát deportálták. Ott állnak az üres házaik és a falusi emberek konok felejteni akarása.

Erről a faluról, illetve az ott élőkről talán még sötétebb képet kapunk, mint amilyennek az átlag magyar falvakat elképzeli az ember. Szándékosan festették ilyen sötétre a képet?

Ha már a színekről van szó, ez ugye egy fekete-fehér film, mert nekem '45-ről minden vizuális élményem és emlékem fekete-fehér. Ez számomra gyászkorszak, amit nem tudnék színesben megmutatni, a nyár zöldellő jegenyéit sem lennék képes eredeti színekben megmutatni 1945-ben. De ami a karakterológiát és a történetet illeti, megpróbáltunk nem fekete-fehér módon közelíteni, hanem lehetőleg minél színesebben. Nem akartunk egyszerűsíteni, tehát nem bűnösökről és áldozatokról beszélünk, hanem igyekszünk a falun belül is felmutatni a társadalom rétegzettségét. A kocsis például jóindulatú, ártatlan ember, aki racionálisan látja a helyzetet és a közelmúltat, ahogy a falu kocsmárosa is. Miközben a vasutast, a jegyzőt és a papot, akik bele voltak sütve ebbe a maffiába, és együtt követték el a bűnöket, nyilvánvaló, hogy sötétebb színekkel kellett ábrázolnunk, hiszen őket nem állította meg semmi és senki. De ott vannak a fiatalok, akik meg épp ráeszmélnek, hogy mit tettek a szüleik, és hogy ők nem szeretnének részt venni abban, amit a szüleik az elmúlt évtizedekben véghezvittek. Inkább elmenekülnek. Ezért is kellett sok idő a film előkészítéséhez, mert szerettük volna alaposan végiggondolni, és aztán megmutatni, hogy milyen sokféle reakció le-

Lehet, hogy olyan okos diktatúra működik, amilyet már korábbról is jól ismertünk.

1945 – képek a filmből: Nagy-Kálózy Eszter és Sztarenki Dóra (Fotók: Szilágyi Lenke)

Szabó Kimmel Tamás és Rudolf Péter

tatjuk be, mintha megtörtént volna. Ragályi Elemér, az operatőr hat éves volt, és egy kis faluban élte át ezeket a hónapokat. Az ő tiszta gyerekszemén keresztül próbáltuk megmutatni azt a világot, amiről a film szól. Ami az áthallásokat illeti, furcsa módon, ha az ember tíz éven át csinál egy filmet, nem tudhatja, hogy amikor elkészül, mire fog lőni vagy épp találni egy-egy mozdulattal, mondattal, jelenettel az éppen akkori jelenben. A főszereplő karakterének, ennek az öröktúlélő figurának mindegy, hogy milyen párt tagja, megy előre magabiztosan, eltaposhatatlanul. Ha a zsidótörvényekből lehet hasznot húzni, abból húz hasznot, ha épp a kommunista pártba kell belépni az előbbre jutás kedvéért, belép, ha kell, téesz-elnök lesz, ha kell, bárkit elárul, saját magát is. Pillanatok alatt újat tud hazudni, képes átalakítani a külsejét, a mosolyát, és szinte mindenkit képes levenni a lábáról, hiszen hetséges az akkor felszínre kerülő bűnökre. A megbocsátás, a menekülés, az öngyilkosság, a konfrontáció, vagy épp a sunyiság mind jelen van ebben a történetben.

A film szereplőit a legjobb magyar színészek alakítják. Rudolf Péter például a jegyző szerepében olyan tipikusan magyar figurát játszik, a korrupt, számító, csaló, mindenkit elsöprő, a hatalmával bármikor visszaélni képes középkádert, amilyen szerepben őt még sohasem láthattuk. Olyan férfit játszik, amilyennel manapság is sokat találkozunk, ha a hatalomban lévőket megnézzük.

Persze, hogy vannak áthallások, bár ez a film nem a jelennel foglalkozik. Amit látunk, bár fikció, mégis úgy mutövé a pénz és övé a hatalom, plusz az ő kezében van a kommunikáció lehetősége. Neki van telefonja, motorja, s úgy manipulál, ahogy neki tetszik. Már az államosításra készülve kártyázik, de a múlt héten még a katolikus templomban segített kifüggeszteni a zsidó javak árveréséről szóló felhívást. Szóval, egy ma is létező, ismerős figuráról van szó, akit azonban szerintem nagyon régen nem mutatott meg magyar film. Hogy milyen a hatalom embere, és milyen praktikákkal, milyen taktikával él.

Rudolf Péter úgy játszotta ezt a szerepet, mintha mindent tudna az ilyen típusú emberekről. Hogy fogadta ezt a felkérést, amelyben valójában a manapság is oly jól ismert politikusréteg tipikus képviselőjét kell alakítania?

Rudolf Péter óriási színész, mindent meg tud csinálni. De persze az ő komikus alkatának, akit számtalan vígjátékban és vicces filmben imádnak a nézők, és akinek akkorák a poénjai, hogy mindenki dől a röhögéstől, biztosan nem volt könnyű egy ilyen szerepet megformálni. Nem azért, mert nehéz szerep, sőt, a negatív figurát, a maffiózót általában könnyebb eljátszani, csak hát itt többről van szó, nem egy egyszerű bűnözőről. Már önmagában az, hogy fel kellett szednie 15 kilót, kopaszra nyiratkoznia, kis bajuszt növeszteni… De nemcsak külsőleg kellett átalakulnia Rudolf Péternek. Ez egy komoly belső változást is igénylő szerep. Ő képes volt erre a metamorfózisra. Úgy érzem, nagy hatással volt rá ez a történet, fontosnak érezte végig és hitt benne.

Sokunkat foglalkoztat – ma különösen – hogy az ilyen típusú életutaknak, amelyek taposással, mások tönkretételével tudnak csak haladni, és egyre előbbre és magasabbra törni, mi tud véget vetni. A filmből valamelyest úgy tűnik, hogy legfeljebb az erőszak.

Szerintem nem lehet véget vetni az ilyen törekvéseknek még erőszakkal sem. Aki a saját céljai érdekében nem ismer se Istent, se embert, annak nem lehet útját állni. Ha csak arra gondolok, micsoda erővel próbáltam én magam előre jutni, hogy ezt a filmet tűzön-vízen átvigyem, akkor ijedten tapasztalhattam, hogy az ember olykor a józan eszét is el tudja veszíteni, ha valamit minden áron el akar érni. Szerencsére egy film nem a rombolást, hanem jó esetben az építést szolgálja, tehát nem rejt olyanfajta veszélyt, mint amilyen egy politikus megszállottsága. Nagyon el tud szaladni az emberrel a hatalom, és fel tudja emészteni azt a morális lényt, aki egykor talán volt. Ebben a kérdésben nincsenek illúzióim. Sajnos sok példát láttunk, és ma is láthatunk erre. Lelkiismeret-furdalásról meg nem érdemes beszélni ezeken a szinteken, amelyekről a filmünk szól. Egyébként többször megkérdezték tőlem a Berlinálén, hogy hogyan készülhetett el egy ilyen antifasiszta film abban a diktatúrában, amely ma Magyarországon tapasztalható. Nehéz volt válaszolni ezekre a kérdésekre.

Mégis mit válaszolt?

Próbáltam kitérni, elmondtam, hogy a Nemzeti Filmalaptól kaptuk a pénzt, és senki sem kérdezte meg a döntéshozók közül, hogy miért csinálok ilyen filmet. Tehát az, hogy diktatúra lenne, nem egészen stimmel. Illetve az is lehet – mondtam –, hogy olyan okos diktatúra működik, amilyet már korábbról is jól ismertünk, hogy bizonyos szelepeket olykor-olykor hagy kiengedni a rendszer, máskor meg bekeményít. Amerikában nem a mai politikai helyzetről kérdeztek, hanem a kollektív bűnösség kérdését feszegették. Hogy mi magyarok, ahogy egyébként a lengyelek is oly sokáig, egészen máig, a németekre toltunk minden felelősséget. Azt mondtam, hogy kollektív bűn szerintem nincsen, de a bűntudat nem árt, ha azokban is felmerül, akik mindeddig ártatlannak adták elő magukat. Olyan mély bűnök történtek a második világháború alatt, amelyeknek rengeteg ember vált szenvedő alanyává a holokauszt áldozatain kívül is. Az igazi bűnösök teljes környezete is bevonódott ebbe a szörnyű botrányba, pedig lehet, hogy csak egy eszcájgot vittek el, miközben bújtatták a bajban lévőket, de valamiképpen ők is besározódtak. A filmünknek azért is kellett elkészülnie, hogy végre megmutathassuk, nem lehet ezeket a történeteket leegyszerűsítve megmutatni. Nem úgy volt, hogy az egyik oldalon álltak a bűnösök, a másikon az áldozatok. Az egész ennél jóval bonyolultabb. Berlinben éreztem át különösen, mennyire jó lenne egy olyan társadalomban élni, mint mondjuk a német, ahol nem azt mondom, hogy könnyen és dalolva, de filmek, könyvek, oktatási anyagok és még sok egyéb segítségével, és hosszú évek kemény munkájával mégiscsak el tudták érni, hogy a rettenetes múltjukkal szembe tudjanak nézni. Szerintem a magyar társadalom is bőven megérett arra, hogy ne a Szabadság téri sasos szobor szintjén kezelje a múltját, amely szerint a magyarokat ártatlan, szenvedő szűzlányok, akiket a csúnya németek és a ronda oroszok megerőszakoltak. Végre vállalni kéne, hogy mi is résztvevői voltunk ennek a rémes sztorinak, hogy tízezrek dolgoztak csak azon, hogy működjön a transzport és hatékony legyen a deportálás. Most már tényleg itt az ideje, hogy ezt ne próbáljuk eltagadni.

Angelus Iván és Nagy Marcell

*

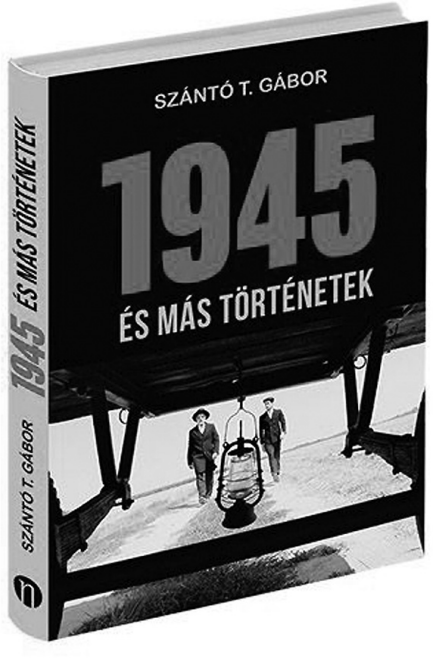
Az *1945* a Titanic Nemzetközi Filmfesztivál április 8-i gálavetítésén lesz látható. Április 13-án a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület szervez vetítést és közönségtalálkozót a Kinóban, 16-án a Puskin moziban, 23-án az Alleeban találkozhat a közönség Török Ferenc rendezővel és Szántó T. Gábor íróval, akik április 20-28. között nyolc vidéki városban is beszélgetéseken vesznek részt. A film április 20-tól kerül országos moziforgalmazásba.

Szántó T. Gábor

1945 ÉS MÁS TÖRTÉNETEK

Részlet a szerző *1945 és más történetek* című kötetéből, mely a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválra jelenik meg a Noran Libro Kiadónál. A könyv címadó történetéből, a szerzővel közösen írt forgatókönyvük nyomán Török Ferenc rendezett nagyjátékfilmet *1945* címmel.

A könyv bemutatóját április 21-én, pénteken délután 16.00-kor tartják a Millenárison, az Osztovits Levente teremben a szerző, a film rendezője, valamint a film főszereplői, Rudolf Péter és Nagy-Kálózy Eszter jelenlétében, melyet 17.00-kor dedikálás követ a Noran Libro-Kossuth Könyvkiadó standján.

(Az igazság kedvéért)

Ezt vegye be! tartotta András a nyugtatót az öreg elé, aki a karosszékben gubbasztott, és vegyen mély levegőt!

Dani az ajtófélfába kapaszkodott. A pánik kerülgette még mindig, erővel fegyelmezte magát. Nevetséges szilveszteri maszkot viseltek mindketten, hogy az öreg ne lássa arcukat.

Öccse tétova mozdulatai láttán András intett, hogy nyugodjon meg, és visszafordult foglyukhoz.

Ha együttműködik, nem esik baja. Semmi más dolga nem lesz, mint hogy tévézik. Addig tévézik, míg emlékezni és beszélni nem kezd. Az igazságot akarjuk hallani. Azt, amit a bíróság előtt letagadott. Csak emlékezzen, hol szolgált, és pontosan mit csinált.

Egy gombnyomással elindította a filmet. Néhány másodpercig ő is nézte a karokat, amint kétségbeesetten nyúlnak ki a bedrótozott ablakú deportáló vagonból, aztán újra megszólalt.

Ezek a felvételek két-három nappal azután készültek, hogy maguk elindították a szerelvényeket. Látni fog még más filmeket is. Hogy eszébe jussanak az indulást megelőző napok... Addig tartjuk itt, míg el nem mondja mindazt, amit tett. Míg be nem ismeri, hogy hazudott. Hogy halálra verte azt a fiút. Hogy meztelenre vetkőztetett nőket kínzott, hogy adják át az értékeiket... Egy ujjal se nyúlunk magához. Mi nem. Kap enni, inni. Ha orvosra volna szüksége, intézkedünk. Naponta egyszer megkérdezzük, hajlandó-e a vallomásra. Abban a pillanatban, hogy beszél, és elmondja az igazat, visszavisszük oda, ahonnan elhoztuk. Ha nem hajlandó bevallani, amit tett, marad. Az egykori áldozatainak képei előtt hal meg, mutatott András a tévéképernyőre. Amit egyébként meg is érdemelne. Megértett? nézett szigorúan az öregre.

Az nem felelt, csak mereven a szék karfájába kapaszkodott. Remegett a keze.

Nekünk van időnk. Eleget vártunk, nézett András Danira, majd visszafordult az öreg felé, aki úgy mozgatta beesett száját, mintha elcsúszott protézisét igazgatta volna.

Nem érdemli meg, mutatott András egy tányérra, melyen szendvicseket hoztak, de jobb kosztja lesz, mint azoknak, akiket a halálba küldött. Milyen gyógyszereket szed?

Az öreg nem válaszolt.

Ha nem, hát nem. Maga tudja.

Amikor kifelé indultak, az öreg megszólalt. Magas vérnyomás, szívelégtelenség, csontritkulás, prosztataproblémák és szemfenék-meszesedés kezelésére szolgáló gyógyszereket sorolt fel, és altatót is kért.

Altatót nem kap, mondta szárazon András. A többi még ma itt lesz.

Intett öccsének, kimentek. A szűk technikai helyiségben a vezérlőpultot vastag üvegfal választotta el a stúdiótól. Nem kapcsolták fel a villanyt. A sötétből figyelték az öreget, aki a karosszékben gubbasztva körülnézett. Még a ballonját se vetette le.

Ennyi elég egyelőre, jegyezte meg András.

Lehet, hogy sokkos állapotban van.

Nem úgy tűnik. Inkább meglepően higgadt. Katona, fogságban. Úgy is viselkedik.

Mi lesz most?

Keresni fogja a távkapcsolót. Azt hiszi, le tudja állítani a filmet.

Nem úgy értem. Itt hagysz vele? suttogta Dani.

Minden nap jövök. Segítek. Csak annyit kell tenned, hogy időnként ránézel, jól van-e, és naponta egyszer megkérded, hajlandó-e beszélni. Hátha a te finomabb modorod bejön neki.

Meddig tartjuk itt?

András széttárta a kezét.

Amíg be nem ismeri a sarát egy kamerába nézve. Azt feltesszük a netre, utána mehet, ahova akar. Akkor nem hagyhatják futni.

De akkor kiderül az is, hogy mi... Hogy milyen körülmények között ismerte be. Vissza fogja vonni... Minket pedig...

Olyan botrány lesz, hogy ez fel se merül. Vagy ha igen, megússzuk felfüggesztettel vagy pénzbüntetéssel.

És ha rosszul lesz?

Ha tényleg rosszul lenne, vette elő mobiltelefonját András, és keresgélt benne, ezt a számot kell hívnod, mutatta. Írd bele a magadéba. Téri doktor egy haverom, akit beavattam.

Te meg vagy őrülve... Le fogunk bukni.

Nyugi! Miért gondolod, hogy csak neked, meg nekem van tele a tökünk?

Dani aznap délután alig tudott koncentrálni a munkájára. Mielőtt dolgozni indult, András utasítása ellenére háromszor lement az öreghez, aki mereven nézte a képernyőt. Dani abban reménykedett, hogy a filmek megteszik hatásukat és rövidesen beszélni fog, bár hogy utána mi lesz, sejtése sem volt. András kamikaze módjára gondolkodott, Daniban pedig hullámzott a kétségbeesés és a remény, hogy bátyjának igaza lesz.

Amikor a rendelőbe ért, be kellett vennie egy nyugtatót. Félt, hogy a fúrásnál és a fogkő eltávolításnál megszalad a keze, de olyan erősen koncentrált, hogy le tudta győzni szorongását. Az anyjával érkezett ijedt fiú lyukas fogát hamar betömte, még egy műanyag katonát is adott neki. Volt egy doboza a szekrényben apró gyerekjátékokkal: katonákkal, kisautókkal, üveggolyókkal, színes pingponglabdákkal. Ahogy benyúlt, egy pillanatra a filmfelvételek jutottak az eszébe a hullákkal, az összegyűjtött ruhákkal, cipőkkel, szemüvegekkel. Korábban soha nem gondolt a hasonlóságra.

A szép mosolyú, középkorú ügyvédnő szabályos fogsora is ragyogott, mire végzett a fogfehérítéssel. Fel is tűnt neki, milyen jó nő. Csak arra emlékezett, hogy filmes cégeknek dolgozott, arra már nem, hogy ki küldte hozzá. Rövid, hullámos fekete haja volt, széles és vastag ajka. Daniban a lehangoltság elnyomta a vonzalmat. Tompa fejjel, rutinosan végezte munkáját. Jólesett neki, hogy elterelhette a figyelmét.

Egy implantátumot ültetett be néhány hete egy visszajáró páciensnek, azt kellett még ellenőriznie. Megcsörrent a mobilja.

Csak azért volna „hozzávaló" egy nő, mert ugyanolyan a származása?

Csak szólni akartam, hogy itt vagyok nálad, dörmögte András a telefonba. Minden rendben. A gyógyszereket a többihez tettem, egy külön zacskóban. Rajta van, miből mennyit. Este még felugorhatok.

Danit melegség öntötte el. Nem voltak rossz testvérek, de nem is álltak közel egymáshoz. Szüleiktől örökölték visszafogottságukat érzelmeik kifejezésében. Miközben sejtették, hogy apjuk és anyjuk mindent megtennének értük, a fiúk sosem érezhették a feltétlen szeretetet, eredményeikkel kellett érte megszolgálniuk. Sikereiket inkább a befektetett energia megtérülésének és az elvárt eredménynek a nyugtázásával, semmint igazi örömmel fogadták. Maguk is csak munkájukban leltek örömet. András ezért is komponált tovább, ha már nem koncertezett. Régebben rituálisan, kéthetente találkoztak, vasárnap, ebédkor. Volt valami merevség a családi együttlétekben, bár baj esetén, tudták, számíthatnak a másikra, sőt, leginkább baj esetén tudták kifejezni egymás iránti érzéseiket. Kevés rokonuk külföldön élt, András korábban vándorolt a koncertek miatt, Dani pedig hol dolgozott, hol újabb és újabb magánéleti bonyodalmak foglalták le idejét. Amikor gyors egymásutánban eltemették apjukat és anyjukat, az ebédek rituáléit nem tudták Andráséknál folytatni. Egyikük sem érezte pótolhatónak a régi családi együtteket, így inkább nem is próbálkoztak vele. Unokaöccse és unokahúga, míg régebben néha vigyázott rájuk, moziba, színházba vitte őket, vagy együtt ebédeltek a nagyszülőknél, kielégítették gyerekek iránti vágyát. Mióta külföldön tanultak, legfeljebb egy-egy e-mailt váltottak. Ha Andrással találkozott, inkább házon kívül ültek be egy

vendéglőbe vagy kávézóba, így az sem tűnt fel Áginak, hogy mostanság sűrűbben vannak együtt.

András telefonja megnyugtatta: visszatért az életkedve. Megnézte az ügyvédnő telefonszámát a regiszterben, és beírta a mobiljába. Hirtelen arra gondolt, hogy a házassága óta nem volt tartós viszonya „hozzávaló" nővel, ahogy anyja emlegette valamikor. Csak azért volna „hozzávaló" egy nő, mert ugyanolyan a származása? Valamiért nem vonzották a sötét hajú nők, csak a szőkék, de most úgy érezte, Hédiben van valami mechanikus, műanyag, és megfordult a fejében, hogy érdemes volna megpróbálkoznia az ügyvédnővel. Megfigyelte, nem viselt gyűrűt az ujján, és volt a viselkedésében és a kézfogásában is valami, amiből úgy sejtette, nyitott volna a találkozásra.

A fogbeültetés jól sikerült, az állkapocs-csont nem lökte ki a titánt, a fog stabilan állt. A páciens elégedetten távozott. Sietve indult haza.

Első útja a pincébe vezetett. Az öreg hanyatt feküdt az ágyon, a plafont bámulta, miközben halkan szólt a tévé.

Felment a konyhába, kiolvasztott egy mirelit marhapörköltet csigatésztával, és egy tálcára téve levitte az esti gyógyszerekkel együtt. Szinte mentegetőzve mondta neki, hogy másnaptól délben kap meleget, este szendvicset.

Az emberiség ellenes bűncselekmény elkövetésével vádolt idős férfi eltűnt otthonából.

Csúnyán meg fogják ütni a bokájukat, szólalt meg az öreg, ahogy elé tette a tálcát.

Megdöbbent, de a hang kijózanította. A vénember nem tiltakozott, nem háborodott fel, hogy tévedés történt, nem mentegetőzött a tettei miatt, nem káromolta és szidalmazta őket, hanem az erőszak magabiztosságával fenyegetett.

Dani ebben a pillanatban biztos volt benne, hogy megtette mindazt, amivel vádolták.

Este Andrással skype-olt. Elmesélte, mi történt, bátyja nyugtatta őt. Hosszasan vívódott, felhívja-e Juditot, az ügyvédnőt, vagy várjon vele. Nem tudta, mit kezdjen Hédivel, aki lelkes volt az ágyban, bennfentes dolgokat mondott a közösen megnézett filmekről, színházi előadásokról, csípős politikai megjegyzései is tetszettek neki, beszélgetéseik mégis, rendre elakadtak. Úgy gondolta, a lány előbb-utóbb otthagyja, és fiatalabb pasit, vagy szakmabeli pártfogót választ, bár tetszik neki, hogy kiállítósokra és vacsorázni viszi. Nemcsak Hédi hibája, ha egyáltalán hibának lehetett nevezni, hogy nem tudtak egymásra hangolódni, így volt ez korábbi nőivel is. A mindig húsz-huszonöt év korkülönbség mellett az is nehezítette a viszonyt, hogy nem tudta beavatni a nőket bizalmasabb érzéseibe, családjáról se szívesen beszélt nekik, a napi események pedig rutinszerűek voltak és unalmasak. Szeretett keresztbe feküdni a franciaágyon, nem bánta, hogy nincs minden éjjel hálótársa, csak a hajnali felriadások idején esett volna jól, ha odahúzódhat egy másik testhez.

Aznap éjjel altatóval aludt. Aggódott, mielőtt bevette volna: mi lesz, ha az öreg netán éjszaka lesz rosszul. Mielőtt ledőlt volna, még egyszer, utoljára lement a pincébe, és az üvegen át benézett a stúdióba. Az öreg az ágyon feküdt, a falnak fordulva, és a fülére helyezte a párnát. A tévé képernyőjén csontra soványodott emberek vánszorogtak. Egyikük, kezében kondenzált tejet tartalmazó konzervdobozzal, mosolyogni próbált. Néhány foga maradt csak, mire felszabadították a lágert.

Teltek a hetek, az öreg nem beszélt. András hiába jelent meg minden nap, hiába kérdezte meg, hajlandó-e bevallani az igazságot (ez a szerep neki jobban állt, nem is erőltette, hogy Dani próbálkozzon vele), az öreg makacsul hallgatott, mint aki abban bízik, hogy a nyomára bukkannak, és kiszabadítják.

A lapok rövid hírben közölték, hogy a nemrég emberöléssel és emberiségellenes bűncselekmény elkövetésével vádolt, de bizonyítékok hiányában felmentett idős férfi eltűnt otthonából. A tévéhíradók lecsaptak a hírre és a családnál tudakozódtak, felidézve a nemrég zajlott per eseményeit. Vizsgálat indult, közben a legkülönbözőbb sajtóhírresztelések kaptak szárnyra: a volt csendőr a felzaklató élmények hatására elbujdosott, zárt osztályra került, családja rejtette el a sajtó ostroma elől. A család részéről mindenesetre az emberrablás lehetőségét és a bosszú gondolatát is felvetették a sikertelen jogi eljárással összefüggésben, de csak a szélsőjobboldali lapok adtak hitelt ezeknek a híresztelléseknek, és nyomban vérdíjat is kitűztek az emberrablók fejére. A jutalmat „az ártatlanul megvádolt, szegény idős bácsi" hollétét felderítőknek kínálták. A rendőrség, nyom híján, egy helyben topogott.

Szombat az interneten

Kompozíció imasállal és sakterkéssel – Féner Tamás kiállítása | Izrael: Harckocsizó nők – az emancipáció jegyében | Szombathelyen nincs antiszemitizmus – probléma csak a tudatlansággal van | Rendőrségi nyomozás a debreceni zsidó hitközségen | Interjú az amszterdami Anne Frank ház igazgatójával

Cikkeink a **www.szombat.org** honlapon. Olvassa a *Szombat*ot az interneten is!

„HOGY ÉN TÖBB, MINT KILENCVEN ÉVESEN AKTÍV MUZSIKUS TUDOK LENNI, AZ NONSZENSZ”

A 92 éves kiváló és érdemes művész, Konrád György, magát olyan hegedűsnek vallja, aki csak véletlenül ült át a brácsa szólamba. A világhírű Tátrai Vonósnégyes későbbi tagja tanított a brácsa tanszakon is, bár diplomát sosem szerzett. Konrád interjúnkban elárulja azt is, mi a titka, hogy teljesen egyedülálló módon kilencven fölött még koncertezik és remekül érzi magát.

Nehezen kezdődött az élete. Hogyan jutott el odáig, hogy elindulhasson a karrierje?

Igen, Szegeden éltem ’49-ig, utána jöttem fel Pestre, de addigra az egész családomat elvesztettem. A szüleimet, nagyszüleimet Auschwitzba vitték, én meg teljesen egyedül maradtam a háború után.

A túlélésem egy szerencsesorozat volt, ahogy az egész életem is. ’44 májusában, húsz évesen bekerültem a légoltalmi mentőszázadba munkaszolgálatosként, apámat máshová osztották be, ahol később meneteltették, a család nőtagjai meg a gettóba mentek, és onnan vitték őket egyenesen Auschwitzba. Nekünk légitámadás után kellett rendet rakni, összeszedni a romokat, az embereket, ami persze nehéz, de legalább nem üldöztek. Viszont Szálasi előtt szabadultunk föl, és amikorra bejöttek az oroszok, a századunkból egyetlen ember sem veszett el.

Egyszer azért majdnem én is meghaltam mondjuk, és hogy nem, jól mutatja, milyen jól alakultak a dolgaim mindig is valahogy teljesen véletlenül. Az oroszok közeledtekor a katonaság ugyanis kiürítette Szegedet. Mi akkor a konzervgyárban rakodtunk és az SS-nek dolgoztunk, és tiszti parancsra ott maradtunk. Közben a magyar városparancsnokság katonákat kért az SS-től, hogy védjék meg a gettót a fosztogatóktól, és amilyen hülye voltam, én is jelentkeztem másokkal együtt. Erre feljelentettek mindannyiunkat, hogy „zsidók ölik a népet”, persze azért mondták ezt, mert a feljelentők nem tudtak kedvükre rabolni. Magyar katonaság már csak Dorozsmán akadt, de bejött onnan egy őrjárat, és hatunkat elfogta: ’44 októberében zsidók fegyverrel a kézben. Elképzelhetetlen! Az oroszok közben már lőtték Szegedet, minket pedig Dorozsmára menet letettek az országút szélére az árokpartra. Vártuk, hogy mikor lőnek agyon, de a katonai egység parancsnoka nem volt jelen, és a helyettes azt mondta, ő nem lövet agyon senkit, majd legfeljebb a parancsnok. Dorozsmán aztán bezártak a községházára, és elfelejtkeztek rólunk. Megszabadultunk, de előtte ott álltam a puskával szemben. Nem féltem, hanem dühös voltam magamra, hogy miért kellett nekem erre jelentkeznem, ezt a marhaságot. Így kezdődött az önálló életem.

2014 – Kovács Géza főigazgató, a Nemzeti Filharmonikusok próbatermében, a zenekar előtt köszönti Konrád Györgyöt 90. születésnapja alkalmából

Tudta már, mi lett a rokonaival?

Azt tudtam, hogy elvitték őket, de azt nem, hogy hova. A pályaudvar környékén dolgoztunk, és láttuk, hogy zsúfolják be az embereket. Eltartott egy jó darabig, amíg értesültünk arról, milyen sorsuk lett. Évekig álmodtam azt, hogy visszajönnek a szüleim. Nem volt kellemes, a felébredés legalábbis egyáltalán nem, de az ember mindent meg tud szokni előbb-utóbb.

Furcsa világ volt Szegeden akkoriban, mert Magyarország még nem szabadult föl, de mi szabad emberek voltunk, és csináltunk egy színházat: nem is tudtuk, ki honnan jött, de ott lépett föl Alfonzó, a humorista, alakult egy zenekar, csatlakoztak énekesek, színészek. Az orosz katonák szívesen jártak hozzánk, és a színpadot teledobálták pénzzel. Ennivaló bőven akadt, és kerestem any-

nyit, hogy éljek. Tavasszal megalakult a Szegedi Nemzeti Színház, már állami intézmény, és a zenekarába föl is vettek.

Isteni szerencse, hogy később megszűntették az opera részleget, mert a végén még ott ragadok másodrendű muzsikusként. Tudja, nekem fogalmam sem volt a képességeimről. Másodhegedűs voltam, gondoltam, ennyit is érek. Pesten aztán bekerültem a Honvéd Művészegyüttesbe, és egyszer egy lány, aki később a feleségem lett, megkért, hogy a diplomamunkája miatt hagy' üljön a hegedű szólamba egy ideig, én meg helyettesítsem őt a brácsában. Megtettem, és ott maradtam, és a csillagos égig jutottam brácsásként, holott valójában hegedűs vagyok. Azért később tanítottam a brácsatanszakon, noha diplomám semmiből sincs. Még jó, hogy elvettem a kolléganőt, aki beindította a brácsakarrieremet. Két próba között elmentünk a hivatalba, és megesküdtünk.

Szóval ez legkevésbé sem egy tudatosan felépített karrier története.

Ez egy szerencsesorozat. Ott kezdődött, hogy nem lőttek agyon. És most itt vagyok. Van, aki mindig rossz helyre kerül, én éppen fordítva. Jobb képességeim voltak, mint amit képzeltem magamról, de ha ezekkel a képességeimmel a MÁV-ba vesznek fel, ahova szintén jelentkeztem, de nem kértek belőlem, maradtam volna egy középszerű hegedűs. Látja, mekkora hihetetlen csoda, hogy elutasítottak! Mentem tehát a Honvédba, ahol kiderült, hogy jó hajlamom van a kamarazenére, és csináltunk egy vonósnégyest, a Tátraihoz kellett járni tanulni. Így vált lehetségessé, hogy később felvettek a Tátrai Vonósnégyesbe is, ami aztán a csúcsok csúcsa volt és maradt is.

Szintén a szerencsefaktor, hogy éppen amikor bekerültem a vonósnégyesbe, találtak a tüdőmön egy foltot. Azt hittem, hogy összeomlott a világ, mert betegen nincs munka. Beköltöztem a János kórházba, ahol kiderült, hogy nincs tüdőbajom, csak egy tüdő-mellhártyagyulladás maradványait látták a felvételen, amibe Szegeden majdnem belehaltam még '47-ben. Akkor egy barátom vitt be a klinikára, ahol azt mondták, hogy egy nappal később már nem tudtak volna megmenteni. Milyen sokszoros szerencsesorozat! Ráadásul: mivel a kórházban jól kipihentem magam, megsokszorozódott az erőm. Ha nem ilyen jó állapotban kezdem a Tátrait, nem bírom ki az első évet. Tényleg megköszönhetem a jó sorsomat.

Nem gondolja, hogy nagyon pozitívan látja a világot? Sokan ugyanezt a történetet tragédiaként élnék meg.

Nem tudok elképzelni olyan embert, aki ebben nem a jósorsot látja. Ha vallásos lennék, azt mondanám, a Jóisten segített. Hogy én több, mint kilencven évesen aktív muzsikus tudok lenni, az nonszensz. Hetvenig még vannak vonósok, bár inkább amatőrök, nyolcvan fölött senki, kilencven fölött meg már nem létezik ez a kategória. Nincs más magyarázat. Talán még hozzájárul a mai stabil fizikai és lelki állapotomhoz az, hogy Szegeden a piaristákhoz jártam, és mérhetetlen mennyiségű memoritert kellett megtanulnunk. Az akkori terhelés ma is sokat jelent. És hogy nem tudok mozgás nélkül élni.

Milyen volt megérkezni Szegedről Budapestre '49-ben?

A Fővárosi Zenekar csodavilág volt. Moziba jártunk sokat, színházban kísérőzenéket játszottam főképp a Nemzetiben vagy a Katonában. Csongor és Tündét vagy Szentivánéji álmot. Ismertem minden színészt gyakorlatilag, a büfében találkoztam velük. Filmzenéket ma is játszom, az nagyon egyszerű, és fizetnek érte, és olyan kollégákkal találkozom közben, akikkel nagyon régen nem, néha meg meglepő találkozásokra kerül sor. Például még Szegeden futballoztam együtt színészekkel, művészekkel, Bessenyei Ferenc volt a kapus, és nagyon jóban voltunk. Később, valamikor a '80-as években a Rádióban hakniztunk, ott mindig nyüzsögtek a zenészek, színészek, imádtam. Egyszer megyek be hangszerrel, megszólal hátulról az Úr hangja mélyen, ahogy Bessenyei szokott: „Itt jön a jobbszélső". El tudja ezt képzelni?

Hogy érzi, mennyire tud együtt dolgozni a fiatalabbakkal, akik talán már teljesen másképp látják a világot?

Én most már lassan a harmadik vagy negyedik generációval zenélek együtt, és nagyon meglep, hogy a zenésztársak még mindig könnyedén elfogadnak. Például játszottam egy kvintettben nemrég, ahol a három másik vonós együtt fiatalabb volt, mint én egyedül.

Egyébként pedig majdnem mindenkivel nagyon jó a viszonyom, és ennek részemről az a titka, hogy ugyanaz a zenész vagyok, aki voltam. Nem kísértett meg a hatalom. Szeretek hülyéskedni és humorizálni, mindenki ugyanannyira barátom. „Szóra sem érdemes és kiváló művész vagyok", ezt szoktam mondani, nem kell megerőltetni magam, viszont sokan nem így gondolkodnak. Akkor sem szeretem, ha eljátsszák a nagy embert, ha véletlenül azok is. Szegény Kocsis Zoli egy végtelen zseni volt, de ahogy bánt az alárendeltjeivel, azt nem tudtam neki megbocsájtani, és nem álltam vele szóba, pedig korábban jóban voltunk. Olyan hallása volt, amilyen embernek nincs. Amit ő játszott, az úgy volt. Csak amit a zenekarral művelt… hát ott embervér folyt. Sajnáltam, mert mint zenész, őt a mennyországnak tartottam, csak nem tudtam vele együttműködni. Erre mondom, hogy kétféle művész van. A Simándi Jóska vagy a Bessenyei úgy beszélgetett velem, mint én most magával, pedig akkor én még csak zenekari tag voltam.

Említette, hogy kimehetett volna külföldre, mégis maradt. Miért?

Igen, '56-ban szó volt arról, hogy elmegyünk. Sokan mentek ki a zenekarból, és sok pénzt lehetett volna keresni, ráadásul turnékon láttuk már, máshol hogy néz ki a világ. De végül nem akartunk. Ma, ha nincs Tátrai Vonósnégyes, akkor csalódott volnék. De amit a Tátraiéktól tanultam, azt nem adnám oda semmilyen gazdagságért. Ez számított igazán.

Mit tanácsolna a mostani generációnak?

Rengeteg a tehetséges gyerek, de van egy vonal, amit nem szeretek: mindenki virtuóz akar lenni. Ők azt gondolják, mindegy, hogy a zeneszerző mit gondolt, amikor ezt írta, én azt játszom, amit én gondolok. Ez nem helyes. A muzsikos tolmácsolja azt, amit leírtak neki. A zenének a lelki tartalmát is át kellene adni a közönségnek. Tudom, hogy az enyém korszerűtlen álláspont, de ragaszkodom hozzá. Kevesebb technika és több lélek, én ezt javaslom.

Nem zenészeknek pedig azt mondanám, hogy nem minden a pénz és a siker. De persze nekem könnyű, mert nagyjából anyagi gondoktól mentesen élek. Sajnos manapság megint az a jellemző, ami a háború után volt, hogy nem ellenfelek vagyunk, hanem ellenségek. Ez nagyon rossz, nehéz ebből kikeveredni, de nagyon nem helyeslem. Én nagyon meg vagyok elégedve a korommal, és sajnálom az unokáimat, mert nehéz dolguk van.

Bendl Vera

ÉLET ÉS IRODALOM
IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

Kedvezményes előfizetési díj
1 évre **19 860** Ft
Megrendelhető a szerkesztőségben
(1089 Bp., Rezső tér 15.)
Telefon: 210-5149, 210-5159
Fax: 303-9241
e-mail: es@es.hu

AMI A CÍME.

Megjelenik minden pénteken!
Keresse az újságárusoknál vagy fizessen elő!

Schiller SZERVIZ

SCHILLER SZERVIZEK BUDAPESTEN, 6 HELYEN!
ISO 9001:2009 SZERINT TANÚSÍTVA

Márkaszervizek és típustól független szervizszolgáltatások; több, mint 25 éves tapasztalattal!

IV. ker., Külső Váci út 20.
XIII. ker., Váci út 113.
XIII. ker., Dráva utca 18-22.
IV. ker., Fóti út 143.
XIV. ker., Tengerszem u. 59/A.
XV. ker., Szentmihályi út 142.

ŠKODA TOYOTA FIAT FIAT PROFESSIONAL Service BOSCH Service Schiller.hu

A KULTÚRA HIDAT TEREMT KÖZÖTTÜNK!

Flódni MACESZ KLEZMER
Radnóti ZSINAGÓGA
MENÓRA PURIM
Gerschwin Kabos
VÁROSFELFEDEZŐ SÉTÁK
HAGYOMÁNY Chagall
Rejtő NAGYVILÁG
HATÁRTALAN KIRÁNDULÁSOK

TÁMOGASSA ÖN IS A MAGYAR ZSIDÓ KULTURÁLIS EGYESÜLET MUNKÁJÁT!

MAZSIKE
MAGYAR ZSIDÓ KULTURÁLIS EGYESÜLET

www.mazsike.hu

CHALABAN
KONCERT 20:00

MIMUNA
Április 22. szombat

Pészah-záró mulatság, a hosszú kovásztalan napok után! Igazi keleti hangulattal várunk. Kelet ízek, dallamok és hóra táncház! A jegyár tartalmazza az étel és italfogyasztást.

Támogató:
American Jewish Joint Distribution Committee

Médiapartner:
A ZSIDÓ MINDENIT KIBIC

Bálint Ház | 1065 Budapest, Révay utca 16.
info@balinthaz.hu | facebook.com/BalintHaz
Belépő: 1800 Ft, elővételes: 1500 Ft
Bálint Ház Hűség Kártyával ingyenes.

9 770865 384003 17004

nka